

JAARVERSLAG ACN 2023

NEW DAWN:
High-rise Nijmegen
Energiezuinig wonen
Biobased City
Feeding the city
from within
Luisteren naar de Waal
Architectuur van afval
& 25 jaar ACN
Lucht voor de stadssingel
Plantengids voor
dichtbebouwd Nijmegen
Green city
ACN college
Dag van de Architectuur
ACN café
ACN verkent
HOOG // DIEP
Bouwkamer Nijmegen

JAARVERSLAG **ACN 2023**

**Architectuurcentrum
Nijmegen**

Jaarprogramma 2023

NEW DAWN

Krimpen voor de
groeierende stad

Illustratie | Studio Another Day

KORTE TERUGBLIK

In ons jaarprogramma *New Dawn: krimpen voor de groeiende stad* bespraken we hoe Nijmegen groen kan groeien door te krimpen waar nodig. We bespraken de gevolgen van verdichten en zochten naar kansen voor een gezonde stad die zijn impact op de directe en indirecte leefomgeving tot een minimum beperkt, of er juist nieuwe waarde aan toevoegt. Dat deden we aan de hand van opvattingen over degrowth (krimpen), groen groeien en circulariteit, en vanuit het idee dat minder ook een optie is.

NEW DAWN

In januari openden we het jaarthema New Dawn met het programma *High-Rise Nijmegen*. Binnen de grenzen van de stad Nijmegen moeten tot 2040 meer dan 15.000 woningen worden bijgebouwd. De gemeente ontwikkelt een visie op hoe de stad het beste kan groeien binnen haar grenzen. Hoe hou je daarbij oog voor een goede leefomgeving en hoe zorg je dat er voor iedereen een passende woning komt in de meest dichtbebouwde gebieden, ook voor gezinnen? De avond werd geopend door improvisatiegroep Binnenste Buiten, die het thema met improvisatietheater uitbeeldden. Stedenbouwkundige Marco Broekman (BURA urbanism) vertelde over het belang van participatieprocessen bij het verankeren van hoogbouw in de leefomgeving. Socioloog Lia Karsten (Universiteit van Amsterdam) benadrukte het belang van leefbare hoogbouw voor gezinnen. Wethouder Noël Vergunst vertelde over de groeiambities van Nijmegen en ging in gesprek met Broekman en Karsten over ideale, maar ook realistische hoogbouwplannen. Dit programma trok 82 deelnemers.

Medio maart organiseerden we het programma *Energiezuinig Wonen: minder is meer*. We bespraken drie perspectieven op energiezuinig wonen: isoleren, verkoelen en consuminderen. Energie-expert Puk van Meegeren (Milieu Centraal) opende de sfeervolle avond in de Thiemeloods met de belangrijkste bespaartips en doorslaggevende statistieken over energieverbruik. Loes van Wersch, regisseur verduurzamen bebouwde omgeving (gemeente Nijmegen) en EnergieFixer Joost Smit bespraken hoe bewoners met een kleine portemonnee geholpen kunnen worden met praktische en financieel haalbare verduurzamingsingrepen. Architect Eva Stache (TU Delft) vertelde hoe het vergroenen van de gebouwde omgeving bijdraagt

aan energiebesparing, door in de zomer te zorgen voor verkoeling en in de winter bij te dragen aan warmte-isolatie, iets waar beplanting ook een rol in kan spelen. In een afsluitend gesprek gaf de lokale duurzame ondernemer Jan van de Veerdonk een wijze les mee aan het publiek: ga zelf aan de slag met het verduurzamen van je woning, want wachtlijsten zijn lang en arbeid wordt steeds duurder. Hoe je dat doet? Daarvoor bood hij gratis workshops aan. Dit programma trok 22 deelnemers en werd online 190 keer teruggekeken.

In april vervolgden we het jaarprogramma met het programma *Biobased city. Bouwgewassen voor de groeiende stad*. Kan biobased bouwen op korte termijn gemeengoed worden in het snelgroeiende Nijmegen? Vooraanstaande architecten Do-Janne Vermeulen (Team V), Richelle de Jong (DP6) en landschapsarchitect Philomene van der Vliet (Boom Landscape) presenteerden inspirerende casestudies en aanbevelingen voor biobased bouwen en het lokaal telen van bouwgewassen. Vermeulen liet aan de hand van het project HAUT zien hoe haar architectenbureau op inventieve wijze houten hoogbouw realiseerde. De Jong presenteerde met het project The Natural Pavilion een radicaal biobased ontwerp, dat voor meer dan 95% bestaat uit hernieuwbare materialen. Van der Vliet inspireerde met een nieuwe kijk op het Nederlandse landschap, waarin het telen van bouwgewassen samengaat met natuur en cultuurlandschappen. Ze vertelde hoe daadkrachtig beleid dit soort beelden richting realiteit kan brengen. Dit programma trok 52 deelnemers.

In mei organiseerden we in samenwerking met Radboud Reflects het programma *Feeding the city from within* op de toepasselijke locatie Landgoed Grootstal, een cluster van stadslandbouw-initiatieven in Kop van Malden. Historica Kate Brown (MIT) vertelde over vroegere stadslandbouw

KORTE TERUGBLIK

NEW DAWN

in de buitenwijken van New York, waar de arme zwarte bevolking uit noodzaak zelf voedsel ging verbouwen. Ze benadrukte dat de zelfvoorzienende stad dus niets nieuws is, en dat we het wiel dus zeker niet opnieuw hoeven uit te vinden. Stadslandbouwonderzoeker Jan-Eelco Jansma (Wageningen University & Research) presenteerde een breed palet aan vormen van stadslandbouw die we in Nederland terugzien, en ging in op de vraag of deze lokale vorm van landbouw voldoende volume heeft om de stad van voedsel te voorzien. Grootschalige voedselproductie buiten de stad en stadslandbouw moeten elkaar gaan aanvullen, was zijn conclusie. Tijdens een interactief gesprek kwam ter sprake hoe intensieve landbouw te combineren valt met het drukke stadsleven. Dit programma trok 63 deelnemers. In aanloop naar het programma verbreedden we het thema stadslandbouw met een rondleiding door stadslandbouw-expert Han Derckx en met het Hoog // Diep-artikel *Boer zoekt bodem*.

Hoe zouden we stadseiland Veur-Lent inrichten als ook de rivier een stem zou hebben in stadsontwikkeling? Met het project *Luisteren naar de Waal* onderzochten we welke aanknopingspunten voor de inrichting van het stadseiland we vinden wanneer de Waal en haar onderwaterleven het vertrekpunt vormen. Het project startte deze zomer met een luisterexpeditie op stadseiland Veur-Lent. Samen met akoestisch bioloog Kees te Velde (Universiteit Leiden) en geluidskunstenaar Marieke van de Ven namen we Nijmegenaren mee op luisterexpeditie over het stadseiland. Met een onderwatermicrofoon luisterden de 18 deelnemers naar de geluiden onder de waterspiegel en bespraken we het effect van omgevingsgeluid op het onderwaterleven. Geluidsopnames die we tijdens de expeditie maakten vormden de basis voor de podcast *Luisteren naar de Waal*, gemaakt door schrijver, theater en radiomaker Corinne Heyrman. Ze ging in gesprek met Rijksadviseur Jannemarie de Jonge, bioloog Kees te Velde, geluidskunstenaar Marieke van de Ven en landschapsarchitect Thijs de Zeeuw over de potentie van stadseiland Veur-Lent in Nijmegen als ontmoetingsplek tussen mens en natuur, en hoe het eiland als Waalpark dat verder kan faciliteren: als een plek waar we als stad kunnen ontdekken hoe belangrijk het is om afgestemd te zijn op het natuurlijke systeem. Ter promotie van de podcast maakten filmmakers Niek&Nena een video-verslag van de expeditie en maakten we een hoorspel voor een interactieve luisterpaal in museum De Bastei, waar

bezoekers werden uitgedaagd om de onderwatergeluiden van een pad, baars, dwergduikertje en een vrachtschip, roeiboot en auto van elkaar te onderscheiden. De podcast en video werden in totaal 140 keer bekeken.

In september organiseerden we het programma *Architectuur van afval* en stonden we stil bij het 25-jarig bestaan van ACN. We bespraken met Césaire Peeren (Superuse Studio), ecofilosoof Lisa Doeland (Radboud Universiteit) en Marieke Verhoeff (programmamanager Circulaire Economie) de architectonische, ecologische en maatschappelijke waarde van afval. Peeren vertelde hoe we bouwafval kunnen inzetten als circulair materiaal, maar was ook kritisch: we moeten loskomen van ons kapitalistisch denken en ons blijven afvragen of circulaire nieuwbouw wel nodig is met alle leegstand die er is. Doeland sloot hierbij aan en waarschuwde ons voor 'gevaarlijke fantasieën' als groene groei en de circulaire economie, omdat deze voortgedreven worden door principes van ongeremde groei. Daarmee praten we onszelf ten onrechte aan dat we probleemloos verder kunnen blijven groeien. Ook vierden we tijdens deze avond het 25-jarig jubileum van ACN. We blikten met medeoprichters Frank Willems en Paul van Hontem en oud-voorzitters Nico Nelissen en Martin-Paul Neys terug op de rijke historie van ACN. Deze avond trok 56 deelnemers en werd online 100 keer teruggekeken. De Nijmeegse stand van zaken omtrent circulair bouwen werd door stadsredactie Hoog // Diep verder uitgediept in het artikel *Circulaire koplopers en een traag peloton*. We zijn feitelijk nog steeds bezig met de eerste stap, was een confronterende conclusie, namelijk: het wegnemen van onwetendheid en mensen vertrouwd maken met circulaire ideeën.

In oktober agendeerden we de leefbaarheid van de stadssingel in het programma *Lucht voor de stadssingel*. Onderzoeksbureau SteenhuisMeurs deed cultuurhistorisch onderzoek naar het Keizer Karelplein en de Oranjesingel, waarin ze beide plekken roemen om hun sublieme uitwerking van de negentiende-eeuwse opvatting van de gezonde stad met een publiek openbaar leven. Daar is anno nu weinig van over, omdat het groeiende autoverkeer de verblijfskwaliteit heeft aangetast van een ooit groen en hoogwaardig vestigingsmilieu. We nodigden architectuurhistoricus Paul Meurs (SteenhuisMeurs) uit om een toelichting te geven op het onderzoek en boden Johanna van der Werff van burgerinitiatief Van Ring naar Park het podium om hun plan te presenteren voor de transformatie van de stadsring van Amersfoort naar een groen singelpark. Stedenbouwkundige Marlies de Nijs sloot namens gemeente Nijmegen aan bij het debat. Deze avond trok 43 deelnemers.

In december blikten we terug op de opgedane kennis uit 2023 in een afsluitend programma met Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving Wouter Veldhuis (MUST). In een inspirerende, maar ook confronterende presentatie pleitte Veldhuis voor bodem en water die echt sturend moeten zijn voor ruimtelijk beleid, een integrale benadering van opgaven en meer samenwerking, en bovenal voor meer nabijheid. Als we een rechtvaardige stad willen voor iedereen, moeten we zorg gaan dragen voor een lokaal en gezamenlijk leefmilieu. Dat betekent niet denken vanuit economische krachten, maar vanuit de behoefte van de leefomgeving. Vervolgens ging Veldhuis in gesprek met wethouder Noël Vergunst (gemeente Nijmegen) aan de hand van drie centrale thema's uit ons jaarprogramma. Illustrator Yvonne Courage verbeeldde de thema's op basis van de inhoudelijke oogst uit ons jaarprogramma. Deze avond trok 59 deelnemers en werd online 35 keer teruggekeken.

Daarnaast lanceerden we begin december *Plantengids voor dichtbebouwd Nijmegen*. De stad heeft grote behoefte aan vergroening, verkoeling en meer biodiversiteit. De ambitie van veel steden om binnen de stadsgrenzen verder te groeien maakt de ruimte daarvoor echter steeds schaarser. In een uitvouwbare plantengids presenteerden we zeven categorieën planten die goed vertoeven in een dichtbebouwd Nijmegen en de stad tot een aangename plek maken. Op de achterzijde van de gids doken we onder het maaiveld. We lieten zien wat een gezonde bodem nodig heeft, omdat bovengrond alleen kan floreren op een gezonde bodem. De plantengids werd samengesteld met hulp van botanicus Barbara Gravendeel (Naturalis & Radboud Universiteit), bioloog Henk Siepel (Radboud Universiteit), bioloog Sascha van der Meer (FLORON) en stadsecoloog Joep van Belkom (gemeente Nijmegen). De eerste druk van de plantengids bestond uit 1000 exemplaren, die werden verspreid op uiteenlopende plekken, van wijkcentra tot de Nijmeegse City Store tot plantenwinkels.

In het kader van ACN college nodigden we in 2023 (interieur)architecten en wetenschappers uit om te reflecteren op het thema 'vorm volgt klimaat'. We legden hen de vraag voor in hoeverre klimaatbestendigheid bepalend moet zijn voor de architectuur. Architecten Daan Bruggink (ORGA) en Ingrid van der Heijden (Civic Architects), interieurarchitecten Hakim El Amrani (Studio Nounous) en Odette Ex (Ex Interiors) en universitair hoofddocent Filosofie van de gebouwde omgeving Jacob Voorthuis (TU/e) deelden uiteenlopende visies op duurzaamheid, van bevroren presentaties tot confronterende pleidooien. Deze vijfdeelige collegereeks trok in totaal 226 bezoekers en werd online in totaal 765 keer teruggekeken.

In 2023 boog stadsredactie Hoog // Diep zich over uiteenlopende thema's die in Nijmegen, de regio en het land speelden. Redacteur Mieke Dings interviewde wijkagent Michel Kok in de serie *Nijmegen door de ogen van...* over de relatie tussen veiligheid en de inrichting van de openbare ruimte, verdiepte zich in stadslandbouw in Nijmegen en omstreken en onderzocht hoe de Nijmeegse bouw er op circulair vlak voor staat. Redacteur Jozien Wijkhuijs brak een lans voor gezinnen in de stad, een doelgroep waarvoor nog in beperkte mate aantrekkelijke appartementen worden ontworpen, schreef een CO2-bewuste zomer-special over op vakantie gaan in eigen stad en onderzocht de positie van de gehekeldde deelscooter in de stad. Schrijver Andy Leenen sprak in een editie van *Nijmegen door de ogen van...* met strandjutter Lotte de Schouwer over hoe afgedankte of kwijtgeraakte voorwerpen het begin kunnen zijn van iets nieuws. Redacteur en fotograaf Anne Hopman maakte treffende foto's bij alle artikelen en vervolgde haar maandelijkse fotocolumn 'Kiek'. De artikelen, interviews en fotocolumns van Hoog // Diep werden in totaal 1990 keer bekeken.

Wat nemen we mee naar 2024?

In ons jaarprogramma bespraken we hoe de stad kan groeien, door ook ruimte te maken voor krimp. We gingen in op materiaalbewuster en energiezuiniger bouwen en leven, het belang van groen, de klimaatvoordelen van biobased bouwen, het nut van stadslandbouw, het herwaarderen van afval, terugdringen van de auto en een meer gelijkwaardige relatie tussen mens en natuur. Gedurende het jaar kwam steeds vaker de vraag in ons op hoe je bewoners meekrijgt in al deze ingrijpende transities, die niet alleen gaan over ontwerp oplossingen. Er ligt geen duurzame toekomst in het verschiet als we ons verbruik en gedrag niet ingrijpend veranderen. Niet meer verder, groter, meer en zelf, maar dichterbij, klein, minder en samen. Dat deed ons besluiten om in 2024 het verlangen centraal te stellen, om ook de mooie kant van de ruimtelijke transitie aandacht te geven. Want ondanks de lastige weg ernaartoe, mag de stip op de horizon wel degelijk aantrekkelijk zijn. En juist met ruimtelijk ontwerp kunnen we verleiden tot een nieuwe duurzame schoonheid die ons doet verlangen naar de stad van morgen.

In dit jaarverslag lees je uitgebreide samenvattingen en vind je doorverwijzingen naar onze website voor video's, interviews en publicaties. We wensen je veel leesplezier toe!

ACN PRESENTEERT

New Dawn High-rise Nijmegen

17 januari

Binnen de grenzen van de stad Nijmegen moeten tot 2040 meer dan 15.000 woningen worden bijgebouwd. De gemeente ontwikkelt een visie op hoe de stad het beste kan groeien binnen haar eigen grenzen. Hoe hou je daarbij oog voor een goede leefomgeving en hoe zorg je dat er voor iedereen een passende woning komt in de meest dichtbebouwde gebieden, ook voor gezinnen? Met andere woorden: hoe maken we hoogbouw geliefd en inclusief? Voor een volle zaal in LUX spraken stedenbouwkundige Marco Broekman (BURA urbanism), socioloog Lia Karsten (Universiteit van Amsterdam) en wethouder Noël Vergunst over de nabije toekomst van Nijmegen.

Hoogbouw als middel, niet als doel

Hoe ziet het Nijmegen van straks er uit vanaf de grond? Met deze vraag werd de avond op ludieke wijze afgetrapt door theater-improvisatiegroep Binnenste Buiten. Zij beeldden uit wat de gewone mens op straat ervaart als er meer hoge bebouwing komt in de stad – van hoogtevrees tot penthouses met zwembaden. Vervolgens besprak stedenbouwkundige Marco Broekman de vraag: Waarom wél hoogbouw? Er is een enorme vraag naar woningbouw. We willen meer functies, meer groen, maar de ruimte is beperkt. Hoogbouw kan vier belangrijke functies vervullen: het kan dienen als markering van een plaats, het kan de stad indikken, het geeft de stad een ongenaakbare uitstraling en kan als pronkstuk werken.

Elke stad hanteert zijn eigen definitie van wat hoogbouw is, vertelde Broekman. Er wordt meestal van hoogbouw gesproken vanaf zeven bouwlagen. In Nijmegen wordt er op dit moment gewerkt aan veel compacte middelhoge

‘Hoogbouw helpt om de
dichtheid te vergroten, maar
het is zeker niet de enige
oplossing voor het verdichten
van je stad.’

bouw. Dat geeft de stad een dicht en samenhangend gevoel. Bij meer hoogbouw, stelde Broekman, is het belangrijk dat er met drie factoren rekening gehouden wordt. Het moet ten eerste verankerd zijn in de buurt: wat kan hoogbouw een buurt wél bieden? Ten tweede moet er ruimte zijn voor ontmoeting, zodat er geen gevoel van isolement ontstaat. Ten derde is een goede mix van doelgroepen fundamenteel. Dat betekent dat er niet alleen dure of goedkope woningen moeten zijn, maar van alles bij elkaar.

In gesprek met Marco Broekman, Lia Karsten en wethouder Noël Vergunst, foto Merel Ritsma

Broekman vervolgde dat het belangrijk is dat hoog- en laagbouw karakteristiek zijn voor de stad, qua architectuur. Het is jammer als je bij een gebouw denkt 'dit had overal wel kunnen staan'. Hoogbouw helpt om de dichtheid te vergroten, maar het is zeker niet de enige oplossing voor het verdichten van je stad. Het is dus belangrijk – zeker vanwege de Nijmeegse 'kritische cultuur' – om iedereen betrokken te houden door goede participatieprocessen. Voorkom solitaire hoogbouw, sloot Broekman af, door te zorgen dat het ruimtelijk en sociaal verankerd wordt in de stad.

Gezinnen als doelgroep

Socioloog Lia Karsten onderstreepte in haar lezing het belang van gezinnen voor de stad. Ze vertelde hoe het voor hen is om te wonen in de stad en waarom zij ook gezien moeten worden als doelgroep voor hoogbouw – en dus appartementen. Het verdichten van steden is een wereldwijde trend. We maken al veel stappen om de groei

Dave Willems, foto Merel Ritsma

Theater-improvisatiegroep Binnenste Buiten, foto Merel Ritsma

van de stad op een inclusieve manier aan te pakken, maar er wordt nog te weinig rekening gehouden met leeftijd en de samenstelling van huishoudens, want ook gezinnen moeten bij de stad worden betrokken. Terwijl het vroeger voor hen vooral waardevol was om te verhuizen uit de stad, en in een dorp in een eengezinswoning te wonen, krijgt het wonen in de stad nu steeds meer aanzien bij gezinnen.

Het wordt voor gezinnen echter alleen maar moeilijker om in de stad te blijven, bij gebrek aan passende woonruimtes. Uitspraken zoals 'de stad maken we samen' verliezen inhoud als bewoners de stad verlaten zodra ze een gezin stichten. Om het verhaal van een stad te kunnen blijven vertellen is het belangrijk dat er ook kinderen opgroeien. Karsten vervolgde dat we de stad vooral associëren met grootsheid, anonimiteit, werkgelegenheid, stenen, asfalt en een hoge dichtheid: de zogenaamde urban jungle. Als we ons echter gaan afvragen welke associaties we bij kinderen hebben, dan passen die veel beter bij een rurale idylle: kinderen zijn klein, hebben zorg nodig, hebben idealiter een eigen slaapkamer en hebben ruimte nodig om te spelen.

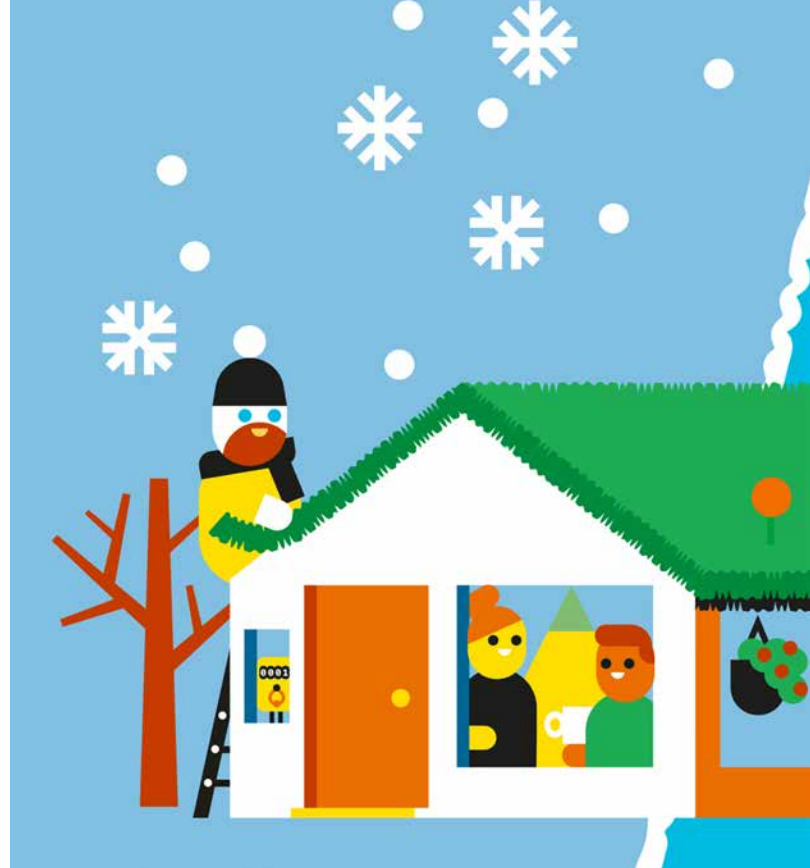
Gezien de groeiende behoefte van gezinnen om in de stad te wonen is het daarom van belang om dit beeld te doorbreken, door hen ook te gaan zien als doelgroep voor appartementen en hoogbouw. Maar ook op sociaal vlak zijn gezinnen voor de stad van belang. Daarvoor moeten we volgens Karsten de stelregel aanhouden dat 25 procent aan gezinnen in een appartementencomplex nodig is voor het creëren van een gemeenschap.

Dorpen in de stad

Gespreksleider Dave Willems vroeg zich af of het kleinschalige, dorpse karakter van Nijmegen en de nabijheid van natuur samen kunnen gaan met de enorme groei die de stad te wachten staat. Wethouder Noël Vergunst benadrukte dat natuur en landschap kernwaarden zijn in de visie Binnenstedelijk bouwen. Om aan deze waarden te voldoen is het nodig dat de stad binnen de gemeentegrenzen verder groeit om de omliggende natuur niet onder druk te zetten. Vergunst vervolgde dat we lessen moeten trekken uit de stedenbouwkundige opzet van bijvoorbeeld stadsdeel Dukenburg. Hier is te veel ruimte, waardoor het vaak voelt als 'van niemand'. Op een andere manier moet bij hoogbouw anonimiteit koste wat kost worden vermeden.

Lia Karsten voegde daar aan toe dat er al dorpen zijn binnen steden, waar de openbare ruimte wordt beheerd door bewoners. Zo fungeren bepaalde wijken als kleine dorpen. Het is dus belangrijk dat we ook delen van het toekomstige Nijmegen gaan zien als kleine dorpen met een sterke sociale cohesie. Zolang bewoners goed betrokken worden bij het proces, kan ook hoogbouw uitstralen 'van ons allemaal' te zijn.

'Uitspraken zoals 'de stad maken we samen' verliezen inhoud als bewoners de stad verlaten zodra ze een gezin stichten.'

NEW DAWN

Energiezuinig wonen

8 maart

Afgelopen winter gebruikten we een kwart minder gas dan het jaar daarvoor. Dat moest ook wel: de gas- en energiecrisis zette bewoners van slecht geïsoleerde woningen financieel onder druk. Nu energieprijzen niet meer zullen dalen en de zomer steeds vaker vraagt om verkoeling besprak ACN drie perspectieven op energiezuinig wonen: isoleren, verkoelen en consuminderen. Tijdens een sfeervolle avond in de Thiemeloods spraken architect Eva Stache, communicatiewetenschapper Puk van Meegeren, de EnergieFixers van gemeente Nijmegen en aannemer Jan van de Veerdonk over energiezuinig wonen.

Deksel op de pan

Het verduurzamen van een woning is een uitdaging. 'Het gebrek aan kennis is nu het grootste probleem', opende Van Meegeren van Milieu Centraal. Men grijpt nu soms

‘De rol die planten en bomen kunnen spelen bij energiebesparing wordt grootschalig onderschat. Er zijn boekenkasten vol onderzoek naar het nut van groen, vervolgde Stache, maar jammer genoeg landt die kennis vaak niet buiten de universiteit.’

Illustratie | Drip For Drip

naar onzinnige of ongezonde alternatieven, zoals stoppen met ventileren of het stoken met een petroleumkachel. Een huis gebruikt gemiddeld 1200 kubieke meter gas en 2.500 kilowattuur aan stroom, vertelde hij. Omgerekend betekent dit dat vijfzesde deel van je energieverbruik uit gas bestaat, en slechts eenzesde uit elektriciteit. Van dit gasverbruik gaat er slechts drie procent naar koken, 27 procent naar het warmwaterverbruik en zeventig procent naar het verwarmen van je woning.

‘Als mensen gaan letten op details, vergeten ze vaak dit grotere plaatje. Wel of niet het deksel op je pan leggen tijdens het koken maakt geen wereld van verschil voor je energieverbruik.’ Met de zogenaamde 19-15-5-regel richt Milieucentraal zich ook op gedragsverandering bij bewoners, een regel die steeds meer gemeengoed wordt. Deze houdt in dat je je verwarming op negentien graden zet als je thuis bent, op vijftien graden als je weg bent of gaat slapen en dat je maximaal vijf minuten doucht.

‘Wat zijn nou de grootste valkuilen bij het verduurzamen van de eigen woning?’, vroeg gespreksleider Silke Spierings aan Van Meegeren. ‘Wat vooral opvalt is dat mensen bang zijn om grote investeringen te doen en als ze dat dan doen, alleen hun spaargeld daarvoor willen gebruiken. Lenen is voor milieuvriendelijke investeringen vaak veel voordeliger dan mensen denken. Ook overschatten de meeste mensen hoe goed geïsoleerd hun woning nou eigenlijk is.’

Laaghangend fruit

In het tweede onderdeel van de avond ging Spierings in gesprek met Loes van Wersch, regisseur verduurzamen bebouwde omgeving (gemeente Nijmegen) en energiefixer Joost Smit over de aanpak van energiearmoede, door bewoners te helpen die het zwaarst getroffen worden door de energiecrisis: degenen die weinig te besteden hebben en in slecht geïsoleerde huizen wonen. ‘We creëren zogenaamde ontzorgingspakketten en adviseren bewoners hoe ze gemakkelijk zelf kunnen isoleren.’ De woorden van Van Meegeren resoneerden nog bij Van Wersch: er zijn veel manieren om je woning te verduurzamen, maar veel mensen worden onzeker door alle keuzes die voorhanden zijn. Zorg dus dat je samen een plan met ze maakt en voer dat stap voor stap uit, benadrukte Van Wersch.

Bewoners in bepaalde wijken, zoals Zwaneveld en Hengstdal, kunnen zich aanmelden voor hulp van de zogenaamde EnergieFixers. Zij helpen bewoners met simpele ingrepen om energie te besparen. ‘De meest voorkomende oplossingen die we aanbieden zijn radiatorfolie en het dichtmaken van kieren.’ Vanuit de zaal reageerde een deelnemer dat het zinvol zou zijn als de gemeente op een soortgelijke manier betrokken zou kunnen zijn bij het verder verduurzamen van de eigen woning en het overstappen op een andere energiebron. ‘Medewerkers van het Energieloket komen eigenlijk niet bij mensen thuis, wat wel nodig is om echt gepast advies te kunnen geven.’ Van Wersch erkende dat daar nog veel te behalen is.

De potentie van de plant

Hoe kunnen we ook in de zomer inzetten op verdere energiebesparing en voorkomen dat we energieslurpende airco's installeren om de toenemende hitte het hoofd bieden? In het derde deel van het programma vertelde Eva Stache, architect en onderzoeker aan TU Delft, over de kracht van groen voor verkoeling. 'In de zomer hebben we te maken met hitte én we hebben te maken met meer water door regenval,' vertelde Eva Stache. 'En dat heeft allemaal een relatie tot energieverbruik.' De rol die planten en bomen kunnen spelen bij energiebesparing wordt onderschat. Er zijn boekenkasten vol onderzoek naar het nut van groen, vervolgde Stache, die kennis landt vaak niet buiten de universiteit. Zo zorgt de toepassing van groen in, om en op gebouwen voor verkoeling, een beter mentaal welzijn, maar ook een aanzienlijk hogere vastgoedwaarde.

In steden zijn weinig planten en is er veel steen, waardoor hitte niet weg kan en hitte-eilanden ontstaan. Sinds haar onderzoek zijn plant en waterpomp voor Stache synoniem geworden. 'Een volwassen populier kan tot wel 1.500 liter per dag wegpompen', vertelde ze. Als je dit zou willen nabootsen met een installatie, dan zou die 17.000 euro kosten om te maken en 2.000 euro per jaar om te onderhouden. Als we bomen weghalen voor nieuwbouw voegen we veelal vijf stenen oppervlakken toe: vier gevels en één dak. Dit nadelige effect wordt structureel over het hoofd gezien. Wat sommige ontwerpers nu beginnen te doen is het meerekenen van de maatschappelijke baten van groen in de financiën. Er zijn grote bedragen gemoeid

Presentatie Eva Stache

met het toevoegen van groen en het onderhouden ervan, maar een bedrijf verdient dit gemakkelijk terug door alleen al het verminderde ziekteverzuim van het personeel mee te nemen in de berekening. Stache sloot zich aan bij opmerkingen van Van Meegeren, Van Wersch en Smit: het grootste probleem is het gebrek aan kennis.

Zelf aan de slag

'Mensen zoeken naar argumenten om te verduurzamen, maar wat ook een gegeven is, is dat we het verduurzamen van de eigen woning deels zelf moeten gaan doen', vertelde de Nijmeegse aannemer Jan van de Veerdonk. De agenda's van vaklieden zitten propvol en we kampen tegelijkertijd met een gigantisch materiaaltekort. Het gevolg is dat je jezelf moet gaan scholen in het isoleren van je eigen woning. Van de Veerdonk vertelde over de spoedcursussen die hij geeft aan bewoners van slecht geïsoleerde woningen tijdens zelf georganiseerde informatieavonden. Zijn afsluitende boodschap: alle huizen zijn te verduurzamen, maar je moet het zelf gaan doen. Dus ga er mee aan de slag!

'Mensen zoeken naar argumenten om te verduurzamen, maar wat ook een gegeven is, is dat we het verduurzamen van de eigen woning deels zelf moeten gaan doen.'

NEW DAWN

Biobased City

Illustratie | Smoove Business

25 april

Kan biobased bouwen op korte termijn gemeengoed worden in het snel groeiende Nijmegen? Ondanks hun grote klimaatimpact genieten beton en andere niet-hernieuwbare materialen nog altijd de voorkeur. Welke strategieën voor de productie en toepassing van bouwgewassen zijn kansrijk voor een versnelde transitie naar een klimaatneutrale stad? Architecten Do-Janne Vermeulen en Richelle de Jong en landschapsarchitect Philomene van der Vliet illustreerden tijdens deze avond inspirerende casestudies en aanbevelingen over biobased bouwen en bouwgewassen.

Geen bomen op de weg

‘De wereld groeit, en dat gebeurt vooral in steden. En deze bestaan vooral uit beton,’ opende Do-Janne Vermeulen de avond. Met het project HAUT Amsterdam van haar bureau Team V, hebben ze laten zien dat het ook anders kan: een

70 meter hoge woontoren waarin veel hout werd verwerkt. Bouwen met hout is licht, zorgt voor een comfortabel binnenklimaat, en het hoeft veel minder bewerkt te worden dan beton. Hierdoor kunnen, naast de klimaatvoordelen die hout biedt, de kosten lager blijven dan bij beton. De CO₂-opslag van HAUT compenseerde dan ook bijna 2 miljoen kg CO₂: het stroomverbruik van ruim 2000 huishoudens in een jaar.

Maar dat betekent helaas nog niet dat we van de ene op de andere dag de sprong kunnen maken naar bouwen met hout. Vermeulen vertelde dat Team V nu sneller de analyse kan maken en ziet daarin ook steeds meer kansen voor hybride bouwen. Een hybride constructie kon zo snel gebouwd worden dat de financiële kosten zelfs lager waren dan wanneer het van beton werd gebouwd. De zorg dat hout opraakt is dan ook ongegrond: er groeit in twee uur in de Oostenrijkse bossen van Binderholtz genoeg hout om project HAUT van te bouwen.

‘Landschappen met bio-based gewassen kunnen bijdragen aan de biodiversiteit, waterbuffers creëren voor de grond en recreatieve voorzieningen in het landschap introduceren.’

Dave Willems in gesprek met Do-Janne Vermeulen en Richelle De Jong

De belangrijkste les die Team V van HAUT heeft geleerd? Als het implementeren van hout in dit project mogelijk is, dan kan dat met genoeg daadkracht bij alle projecten. Met een hoogte van 70 meter, een moeilijke fundering en een locatie waar een groot aantal belemmerende factoren meespeelden, heeft HAUT bewezen dat er geen obstakels te groot zijn voor het implementeren van hout. Voor Nijmegen betekent dit dus ook dat er veel meer mogelijk is dan doorgaans werd gedacht.

Biobased experiment

Richelle de Jong van DP6 vervolgde de avond met een project op kleinere schaal, waar zelfs meer dan 95% van het gebouw met biobased materialen werd gemaakt: *The Natural Pavilion* op de Floriade. Dit paviljoen speelde in op de energie- en grondstoffentransitie en andere stedelijke problemen, zoals hittestress. Er werd een prijsvraag uitgezet, die DP6 won met haar biobased ontwerp. Zelfs voordat ze de prijsvraag wonnen, reserveerde DP6 voor de zekerheid alvast het lokale hout dat nodig was om het project te realiseren. De Jong vertelde hoe dit soort voorbarige beslissingen soms doorslaggevend kunnen zijn bij het daadwerkelijk neerzetten van het project: je kunt immers niet altijd afwachten tot alles is goedgekeurd. Het glas werd gerecycled van een oud kantoorgebouw en daar werden de kozijnen omheen gefabriceerd.

De enige niet-biobased materialen waren de fundering – daar werd gerecycled beton, gerecycled plastic en nieuw beton getest – en stalen verbindingsknoppen. Deze inventieve verbindingsknoppen maken het afbreken van het

paviljoen mogelijk, zodat het weer op een andere locatie kan worden opgebouwd. ‘Het mooie van het ontwerp is dat we binnen en buiten heel erg hebben laten spelen met elkaar,’ stelde de Jong. Er werden groene daken met een rijke biodiversiteit gemaakt, en zelfgemaakte zonnepanelen werden geïnstalleerd. Ook ontwierpen ze houten lamellen die alzijdig afgesteld waren op de lichtinval, waardoor zonlicht overal in het paviljoen naar binnen valt. Een prettige binnentemperatuur in combinatie met de houtgeur maakte het paviljoen een zeer aangename plek om te zijn. In het ruime atrium werden vele lezingen en andere activiteiten georganiseerd.

In gesprek met gespreksleider Dave Willems waren Vermeulen en de Jong het met elkaar eens dat het hele systeem op de schop zou moeten, iets waar veel ontwerpers op hun eigen schaalniveau al mee bezig zijn. De volgende stap hierin is elkaar opzoeken en de kennis delen. De potentie van het bouwen met hout en andere biobased materialen is groot, maar er zijn nog vele obstakels die we kunnen overwinnen door informatie met elkaar te delen.

Eén van deze obstakels is bijvoorbeeld het regelen van de hypotheek en verzekeringen voor een gebouw met hout. De financiële sector is behoudend en kiest vaak voor wat ze al kent. Daarnaast denken veel mensen dat brandveiligheid het grootste probleem is van hout, maar daar zijn goede oplossingen voor. De akoestiek is daarentegen een groter probleem. Een keerzijde van de lichtheid van hout is de gebrekkige geluidsisolatie, daar moeten ook nog veel meters in worden gemaakt.

Lezing Philomene van der Vliet

Het landschap als CO2-buffer

Landschapsarchitect Philomene van der Vliet vervolgde de avond en presenteerde het onderzoek van Boom Landscape dat werd uitgevoerd in drie provincies in Nederland. Hier onderzocht haar bureau de kansen en uitdagingen van bouwgewassen. De gigantische CO2-uitstoot van de bouwsector vraagt om alternatieven. Vaak wordt er gekeken hoe architectonische ontwerpen kunnen bijdragen aan het behalen van de klimaatdoelen, maar het zijn de landschappen zelf die een groot deel van de CO2 voor ons bergen.

Kunnen we onze landschappen verbeteren door de productie van biobased gewassen? De huidige landschappen huisvesten vooral eindige productiesystemen, de biodiversiteit is laag en de bodemkwaliteit is slecht. Landschappen met biobased gewassen kunnen daarentegen bijdragen aan de biodiversiteit, waterbuffers creëren voor de grond en recreatieve voorzieningen in het landschap introduceren. Van der Vliet presenteerde vele inzichtelijke voorbeelden, die allen wezen op de moeilijkheid het businessmodel van biobased gewassen houdbaar te maken met het huidige beleid. Er zal een fundamenteel ander en daadkrachtiger beleid moeten komen, dat bijvoorbeeld ook kijkt naar de integratie van het gebied voor maatschappelijke doeleinden en de vraag naar biobased gewassen stimuleert.

NEW DAWN

Feeding the city from within

24 mei

IN SAMENWERKING MET RADBOUD REFLECTS

In het licht van de klimaatcrisis wordt onze huidige manier van landbouw bedrijven op de proef gesteld. Tegelijkertijd wordt stadslandbouw steeds populairder. In steden in Europa en de VS schieten de initiatieven uit de grond als de paddestoelen die ze kweken. Kan de stadslandbouw een oplossing bieden voor de hedendaagse problemen rondom landbouw? In dit programma met Radboud Reflects werd deze vraag besproken door **Kate Brown**, historicus aan het Massachusetts Institute of Technology (MIT), en stadslandbouwonderzoeker **Jan-Eelco Jansma**. De lezingen vonden plaats bij **Landgoed Grootstal**, een stadslandbouwbedrijf in Malden dat zich inzet voor duurzame landbouw.

Zelfvoorzienende steden

Brown begon de avond met een lezing waarin ze historische voorbeelden gaf van zelfvoorzienende steden. Zo vertelde ze dat in negentiende-eeuws Parijs stadsbewoners nieuwe technologieën ontwikkelden waarbij ze de infrastructuur van de stad gebruikten om voedsel te verbouwen. 'Deze Parijse tuiniers creëerden een van de productiefste landbouwsystemen ooit', aldus Brown. Daarnaast vertelde ze over het Amerikaanse stadje Deanwood in de vroege twintigste eeuw. 'In Deanwood woonden zwarte Amerikanen die verdreven werden uit witte steden'. Deanwood werd genegeerd door de overheid en inwoners maakten hier vervolgens gebruik van door hun eigen voedsel te gaan verbouwen. 'Deze inwoners waren zo succesvol dat ze de Grote Depressie konden doorkomen met hun zelf verbouwde eten.'

Browns laatste voorbeeld betrof de Sovjet-Unie. Hier kregen stadsbewoners midden vorige eeuw toestemming om hun eigen eten te gaan verbouwen op kleine stukken land rondom de stad. 'Dit heeft er mogelijk voor gezorgd dat er in de jaren negentig, ondanks economische crisis, geen hongersnood ontstond.'

Kate Brown

Jan-Eelco Jansma

Illustratie | Drip For Drip

‘Hierbij gaat het allang niet meer enkel over voedsel verbouwen. Uiteenlopende vormen van stadslandbouw voldoen aan de verschillende sociale, gezondheids- of milieubehoefte van de moderne tijd.’

De historische voorbeelden van zelfvoorzienende steden worden volgens Brown nog te vaak over het hoofd gezien. ‘Deze verhalen laten zien hoe succesvol stadslandbouw kan zijn. Er worden geen fossiele brandstoffen uitgestoten en geen overzeese grondgebieden uitgebuit. Het is een manier van landbouw bedrijven waarin mensen verbonden zijn met de natuur om hen heen.’

Hedendaagse stadslandbouw

Onderzoeker Jan-Eelco Jansma vertelde over hedendaagse vormen van stadslandbouw. Zo zijn er stadsboerderijen, volkstuinen, zorgboerderijen, DIY-boerderijen en stadsparken. ‘Hierbij gaat het allang niet meer enkel over voedsel verbouwen. Uiteenlopende vormen van stadslandbouw voldoen aan de verschillende sociale, gezondheids- of milieubehoefte van de moderne tijd.’ Dit lichtte hij vervolgens toe aan de hand van voorbeelden uit Almere, een stad waar hij betrokken was bij verschillende stadslandbouwinitiatieven. Daarnaast beantwoordde Jansma de prangende vraag of het mogelijk is de stad op lokaal niveau te voeden. ‘Als we Almere, een stad van 200.000 inwoners, volledig lokaal van eten zouden willen voorzien – dat betekent dus

‘De overheid moet een leidende rol nemen hierin. Er is momenteel te veel asfalt in onze publieke ruimte en dat moet veranderen.’

ook zonder geïmporteerde palmolie of soja – hebben we 28.000 hectare nodig.’ Dat is te veel en daarmee onmogelijk te realiseren, aldus Jansma. ‘Daarbij moeten we overigens in gedachten houden dat ongeveer drie-vierde van deze oppervlakte nodig is om vee te voeden. We moeten dus misschien vooral ons menu gaan heroverwegen.’ De belangrijkste rol die weggelegd is voor de stadslandbouw, is volgens Jansma een betere verbinding tussen landbouw en stad realiseren. ‘Momenteel zijn die nog volledig gescheiden, maar de levens van boeren en stedelingen zouden weer meer verbonden kunnen worden.’

De overheid en bio-diversiteit

Vervolgens gingen Jansma en Brown in gesprek onder leiding van filosoof Elize de Mul. Zo werd besproken wat de rol van de overheid moet zijn in het bevorderen van stadslandbouw. Brown: ‘De overheid moet een leidende rol nemen hierin. Er is momenteel te veel asfalt in onze publieke ruimte en dat moet veranderen.’ Daarnaast werd besproken of er ook meer ruimte moet komen in de stad voor dieren. Zowel Brown als Jansma geloven dat dieren vanzelf volgen als er meer stadslandbouw en groen in de stad komt. ‘Het bevorderen van biodiversiteit en voedselproductie gaan in die zin samen’, aldus Jansma.

Tot slot kreeg het publiek de kans om vragen te stellen. Zo kwam er een vraag over hoe de arbeidsintensiviteit van effectieve landbouw te combineren valt met het drukke stadsleven. Volgens Brown hoeft stadslandbouw geen werk te zijn als iedereen een klein beetje meehelpt. ‘Het is ook gewoon heel leuk om te doen. Als meer mensen er plezier in vinden, hoeft het per persoon niet lang te duren.’ Jansma voegde daar aan toe dat de huidige manier van landbouw niet volledig kan verdwijnen. Grootschalige voedselproductie buiten de stad en stadslandbouw moeten elkaar gaan aanvullen.

NEW DAWN

Luisteren naar de Waal

Augustus

Hoe zouden we stadseiland Veur-Lent inrichten als ook de rivier een stem zou hebben in stadsontwikkeling? Met het project *Luisteren naar de Waal* onderzocht ACN welke aanknopingspunten voor de inrichting van het stadseiland we vinden wanneer de Waal en haar onderwaterleven het vertrekpunt vormen. Het project startte in de zomer met een luisterexpeditie op het stadseiland en resulteerde in een podcast geproduceerd door schrijver, theater en radiomaker Corinne Heyrman. Ook is er in de Bastei, museum voor natuur en cultuurhistorie, een interactieve luisterpaal ingericht waar bezoekers hun kennis van onderwatergeluiden kunnen testen én bijspijkeren.

In de stad, daar willen we bouwen, wonen en recreëren. Onze eerste neiging is om menselijke wensen en behoeftes centraal te stellen bij het inrichten van de stad. Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving Jannemarie de Jonge stelde daarom tijdens het ACN-programma *Stadsgesprek Stadseiland* de vraag: ‘Een stad aan de rivier en een stadseiland, dat roept bij mij twee vragen op: wat wil de stad en wat wil de rivier?’ ACN pakte deze vraag op met het project *Luisteren naar de Waal* en ging luisteren onder de waterspiegel met bioloog Kees te Velde en geluidskunstenaar Marieke van de Ven.

Geluidskunstenaar Marieke van de Ven

Luisterexpeditie op stadseiland Veur-Lent

Geluidskunstenaar Marieke van de Ven laat deelnemers onder water luisteren via hun koptelefoons

Expeditie Luisteren naar de Waal

Van de Ven en Te Velde brachten de akoestische wereld van de Waal bij Nijmegen in kaart, van menselijk lawaai afkomstig van boten, auto's en recreanten tot geluiden van waterkevers, smakkende snoekbaarzen en de stromende rivier. Een groep van twintig deelnemers luisterde live naar de geluiden onder de waterspiegel en werd blootgesteld aan akoestische verstoringen vanuit de stad. Van de Ven nam het geluid van de Waal op en verwerkte deze tot een compositie voor de podcast.

Podcast

Corinne Heyrman ging in gesprek met Rijksadviseur Jannemarie de Jonge, bioloog Kees te Velde, geluidskunstenaar Marieke van de Ven en landschapsarchitect Thijs de Zeeuw over de potentie van stadseiland Veur-Lent in Nijmegen als ontmoetingsplek tussen mens en natuur, en hoe het eiland als Waalpark dat verder kan faciliteren.

Tijdens de stadspeiling in 2022 over de toekomst van het stadseiland stemde een duidelijke meerderheid voor het niet verder bebouwen van het eiland, de zogenaamde variant Waalpark. Het onderliggende gevoel is dat bewoners het stadseiland hebben omarmd als plek voor recreatie en ontmoeting, net zoals de stad de Waal heeft omarmd door de aanleg van een nevengeul bij Lent.

Een ontmoeting die ook Europese extremen laat zien: na de overstromingen in Duitsland en Limburg in 2021 confronteerde de Waal ons met een hoge waterstand en een stroom aan afval. In de zomer van 2022 kende de Waal een extreem lage waterstand door de aanhoudende droogte in Europa.

Kan het stadseiland – net als het Ruimte voor de Rivieren project – een voorbeeldfunctie vervullen als plek voor experiment? Een plek waar we kunnen ontdekken hoe

belangrijk het is om afgestemd te zijn op het natuurlijk systeem, waar je extremen kunt ervaren en waar mens en natuur op gelijke voet staan.

“Ik denk dat het stadseiland ook een plek is om extremen te kunnen ervaren en je te realiseren dat het leven in een delta heel veel goeds brengt, maar ook risico's oplevert. Daar moeten we ons als mensen toe weten te verhouden.”

Jannemarie de Jonge is Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving en oprichter en partner bij adviesbureau Wing. Ze promoveerde op een onderzoek naar de betekenis van een strategische, onderzoekende ontwerpbenadering ten dienste van complexe omgevingsvraagstukken.

“Als je zinvol die natuur een plek wil geven, dan is het ook goed om te bedenken dat die natuur zelf een blik op de wereld heeft. En dat die blik misschien anders is, maar dat die blik ertoe doet.”

Thijs de Zeeuw is landschapsarchitect en oprichter van Nature Optimist. Hij ontwierp verschillende dierenverblijven voor onder andere Artis, bedacht een concept voor een palingpark en ontwierp mee aan de Ecologische Hoofdstructuur. Ook werkt hij regelmatig samen met Ambassade voor de Noordzee.

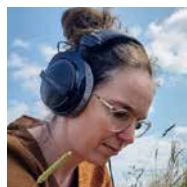
Illustratie | Smooove Business

“De eerste keer hoorden we een kleine zeilboot op tweehonderd meter afstand. Zo’n boot heeft een fluistermotor, maar die maakt dus onder water best wel wat herrie.”

Kees te Velde onderzoekt als bioloog de effecten van natuurlijk en menselijk geluid op vissen en andere onderwaterorganismen, een ondergeschoven kindje binnen de aquatische wetenschap. Met zijn onderzoek wil hij bijdragen aan het herstel en behoud van het aquatische ecosysteem.

“Het was een heel mooi moment, zo’n schip dat langskomt en zo’n groep mensen luistert naar iets wat boven water niet hoorbaar is.”

Marieke van de Ven is geluidskunstenaar en componist en maakt geluidswandelingen, podcasts, audioverhalen, elektroakoestische composities en veldopnames. Haar composities zijn geïnspireerd door allerlei geluiden uit stad en natuur, van een voorbijrijdende fiets tot de stroming van de rivier.

NEW DAWN

Architectuur van afval & 25 jaar ACN

Foto | Frank Hanswijk

19 september

In 2020 overtrof het gewicht van alle dingen die door mensen zijn gemaakt, van bakstenen tot paperclips, het gewicht van alle levende organismen op aarde samen. De bouwsector draagt behoorlijk bij aan deze massa, met veel uitstoot van stikstof en CO2 en een enorme hoeveelheid afval als gevolg. Wat kunnen we nu al doen met (bouw)afval als materiaal? Architect Césaire Peeren, ecofilosoof Lisa Doeland en Marieke Verhoeff vertelden tijdens het ACN-jubileum over de architectonische en ecologische waarde van afval.

25 jaar ACN

Gespreksleider Tim Wagemakers opende de avond met een gesprek met Frank Willems en Paul van Hontem. Samen blikten ze terug op de geschiedenis van ACN, dat 25 jaar geleden werd opgericht. Willems en Van Hontem wilden architectuur in Nijmegen een podium geven en toegankelijk maken voor een breed publiek. Ze vertelden over de vroege samenwerking met O42 (nu Arthouse LUX) en de kickstart in 1998 dankzij een gift van een externe investeerder. In de afgelopen 25 jaar zijn er vele ontwikkelingen geweest voor Nijmegen als architectuurstad: projecten als de Waalsprong en de Nevengeul hebben de stad radicaal veranderd.

Frank Willems en Paul van Hontem in gesprek over 25 jaar ACN

'Je kunt wel een heel groot huis van vierhonderd vierkante meter bouwen met afval, maar daarmee zijn we er niet.'

Ook oud-voorzitters Nico Nelissen en Martin-Paul Neys spraken het publiek toe, Nelissen via een videoboodschap. Vanuit zijn woning in Maastricht bracht hij zijn felicitaties uit en benoemde hij een belangrijke kerntaak van ACN: het enthousiasmeren van inwoners van Nijmegen voor architectuur. Neys vulde aan dat ACN in de afgelopen zeven jaar een grotere rol is gaan spelen in het maatschappelijk debat. Een architectuurcentrum moet ook het lef kunnen tonen om bepaalde, soms gevoelige zaken aan te snijden.

Nieuw versus gebruikt

Césaire Peeren trapte het inhoudelijk deel van de avond af met een presentatie over de potentie van afval als bouw materiaal, maar ook de problematische relatie die we hebben met afgedankte bouwmaterialen. De bouwsector draagt behoorlijk bij aan de wereldwijde massa aan materialen, met uitstoot van stikstof en CO₂ en een grote hoeveelheid bouwafval tot gevolg. Het architectenbureau van Peeren en zijn compagnon Jan Jongert, Superuse Studio, past al meer dan 25 jaar afval toe als bouw materiaal om te laten zien hoe het ook anders kan. Hij vertelde over verschillende soorten afval die worden ingezet in hun

ontwerpen: van reclame-afval, bouw- en sloopafval en onverkoopbare restmaterialen tot verpakkingsafval. Allemaal materialen die we als vuilnis kwalificeren, maar nog perfect geschikt zijn als bouw materiaal.

Peeren vertelde hoe het kan dat ons economisch systeem verspilling van afgedankte materialen in de hand werkt: nieuwe materialen zijn in de regel goedkoper dan meer arbeidsintensieve herbruikbare materialen. Arbeid is veel zwaarder belast dan grondstoffen, en er is nog steeds veel handwerk nodig om afval toepasbaar te maken in een gebouw. Dat weegt qua kosten vaak niet op tegen de aanschaf van veel meer milieubelastende nieuwe materialen. Vandaar dat de architectuur van Superuse Studio in bijna alle gevallen tot stand komt door vrijwilligerswerk op de bouwplaats.

Peeren benadrukte dat duurzaamheid niet enkel een kwestie is van circulaire bouwmaterialen. 'Je kunt wel een heel groot huis van vierhonderd vierkante meter bouwen met afval, maar daarmee zijn we er niet'. Ook een verantwoordelijke, milieubewuste omgang van de eindgebruiker met het gebouw speelt een belangrijke rol in het circulaire verhaal. Circulariteit is een middel en geen doel op zich. Peeren toonde zich ook kritisch ten opzichte van een doorsnee blik op duurzaamheid, waarin technologie een hoofdrol speelt en in de regel weinig oog is voor de herkomst van materialen. 'Echte duurzaamheid draait om het hergebruiken van producten op lokaal niveau, niet om het invliegen van zonnepanelen en warmtepompen om complete gebouwen te verwarmen.' Er is op dat vlak nog gigantisch veel terrein te winnen, vertelde Peeren. Het lokale niveau moeten we als vertrekpunt gaan zien, nu is dat vaak eerder het eindstation.

Ecofilosoof Lisa Doeland

Architect Césaire Peeren

‘De voddenraper is een ecorealist en verzamelt andermans afgedankte materialen, waarvan alleen hij de waarde inziet.’

De voddenraper

Lisa Doeland vervolgde de avond met een intermezzo over ‘de voddenraper’, een personage uit haar boek *Apocalypsofie* dat goed overeenkomt met hoe Peeren zich positioneert als architect. De voddenraper is een ecorealist – in tegenstelling tot de tovenaars (techno-optimist) en de profeet (de ecocatastrofist) – en verzamelt andermans afgedankte materialen, waarvan alleen hij de waarde inziet. Het beeld van de voddenraper werd voor het eerst geformuleerd door Walter Benjamin, als de mens die op en van de vuilnisbelt leefde in de begintijden van het consumentisme. Hij leert ons hoe te leven met wat er al is, door als een werkelijke ecorealist te leven binnen begrenzingen en tussen de restjes te zoeken naar wat nog te redden valt. De voddenraper staat haaks op het beeld van de consument, vertelde Doeland, en is juist daarom een interessant figuur als het gaat om duurzaam materiaalgebruik.

Gespreksleider Wagemakers ging tot slot in gesprek met Césaire Peeren, Lisa Doeland en Marieke Verhoeff, programma-directeur circulaire economie bij Groene Metropoolregio Arnhem – Nijmegen. De ambitie om werkelijk circulair te zijn, met de criteria die Peeren en Doeland stellen, is in onze huidige maatschappij moeilijk te behalen. Gespreksleider Wagemakers stelde deze

vraag op scherp: hoe maak ik in de drukte van alledag een onderscheid tussen wat ik wel en niet nieuw moet kopen? Vanuit de zaal werd deze vraag ook naar het professionele vlak vertaald: hoe kan ik binnen de financiële beperkingen vanuit een opdrachtgever als architect op zoek gaan naar werkelijke circulariteit? Op overheidsniveau moet er in ieder geval veel veranderen, concludeerden de sprekers. Om daar een klein steentje aan bij te dragen bepleitten Peeren en Verhoeff een bottom-up benadering: begin klein en laat zien dat er veel meer mogelijk is dan je denkt. Maak inzichtelijk waar goedkope afvalstromen vandaan komen en experimenteer zo veel als je kan. Dan kun je op alle fronten veel verandering in gang zetten.

NEW DAWN

Lucht voor de stadssingel

17 oktober

Beeld | Regionaal Archief Nijmegen

Het Keizer Kareplein en de Oranjesingel zijn ooit ontworpen in de tijdsgeest van de negentiende eeuw: een gezonde stad heeft een publiek openbaar leven. In de praktijk heeft deze ruimte echter niet geleid tot meer groen, maar juist tot meer verkeer: al meer dan een eeuw wordt de mobiliteitsgroei van Nijmegen opgevangen in het hart van de stad. Zijn er betere manieren om deze prachtige singel te benutten? Tijdens een inspirerende avond in de Thiemeloods vertelde architectuurhistoricus Paul Meurs en Johanna van der Werff van burgerinitiatief van Ring naar Park over de verborgen potentie van stadssingels.

Het architectuurhistorisch onderzoek van Paul Meurs – dat zijn bureau SteenhuisMeurs uitvoerde in het kader van de ontwikkelingen aan het Keizer Kareplein – bracht de gedachte achter de negentiende-eeuwse stadsuitleg van Nijmegen mooi naar voren. De negentiende eeuw was een belangrijk moment voor de stad. De toenmalige gemeente had de sterke wens om Nijmegen verder te ontwikkelen naar een leefbare en aantrekkelijke stad met aanzien, met als doel om vermogende burgers naar de stad te trekken. Er was een helder beeld van wat leefbaar betekent: 'Het is gewenst alle straten te beplanten, en ten behoeve van licht en lucht dienen de bomen ten minste zes meter uit de gevels te staan. Bij een rijbaan van vijf meter breed geeft dit een straatbreedte van 17 meter.' Vanuit deze visie ontwierp stedenbouwkundige W.J. Brender à Brandis, en later

architect en stedenbouwkundige Bert Brouwer, de stadssingel die we vandaag de dag nog steeds bewandelen. Al is tegenwoordig het aantal automobilisten dat de singel gebruikt vele malen groter dan het aantal voetgangers.

Ruimte en lucht

Het hedendaagse gebruik van de singel staat haaks op de oorspronkelijke gedachte uit de negentiende eeuw, vertelde Meurs: 'Het Keizer Kareplein en de Oranjesingel zijn niet bedacht om zoveel mogelijk verkeer door de stad te leiden: ze zijn juist ontworpen om ruimte en lucht te geven aan de stad.' Dat was toen een revolutionair idee, want het was ook destijds aantrekkelijker voor grondeigenaren om zoveel mogelijk huizen te bouwen op hun kavels – daar was immers het meest aan te verdienen. Een stedenbouwkundig plan met ruimte en lucht was echter noodzakelijk voor Nijmegen, als contrast op het dichtbebouwde en onbehaaglijke historische stadscentrum.

De negentiende-eeuwse stadsuitleg gaf Nijmegen een uniek karakter ten opzichte van andere steden. Vanuit het treinstation liep je door het groen naar het Keizer Kareplein, om je weg te vervolgen naar de rijk beplante boulevard midden over de Oranjesingel. Een belangrijk deel hiervan ging verloren door het bombardement op Nijmegen eind Tweede Wereldoorlog, net als een groot deel van het stadscentrum. Bij de wederopbouw lag een sterk accent op nieuwe infrastructuur voor de opkomende auto.

Johanna van der Werff, Paul Meurs en Marlies de Nijs met gespreksleider Dave Willems

‘Het Keizer Karelplein en de Oranjesingel zijn niet bedacht om zoveel mogelijk verkeer door de stad te leiden: ze zijn juist ontworpen om ruimte en lucht te geven aan de stad.’

Het Kronenburgerpark werd bijvoorbeeld afgesneden van de stadssingel door de aanleg van de Tunnelweg. Meurs: ‘Het Keizer Karelplein werd ooit ontworpen als symbool van de leefbare stad, maar dient tegenwoordig vooral de auto. Ook op andere plekken voel je dat de negentiende-eeuwse stadsuitleg onder druk staat, bijvoorbeeld door de hoogbouw langs de Spoorstraat. Op soortgelijke wijze bestaan nu plannen om ook de Van Schaeck Mathonsingel te verdichten, terwijl het stedenbouwkundig plan van W.J. Brender à Brandis daar helemaal niet voor bedacht is.’

De grote behoefte aan nieuwe woningen, de wens om die binnenstedelijk te bouwen en tegelijkertijd recht te doen aan de historische stad, zetten gemeente Nijmegen voor een grote uitdaging. Meurs liet daarom een aantal *best practices* zien uit Utrecht, Rotterdam en Moskou, waar bouwhistorie op geslaagde wijze werd gecombineerd met hedendaagse uitdagingen – bijvoorbeeld door bewust ruimte te maken voor de voetganger. Ook liet hij zien hoe

een fundamentele keuze voor schoonheid een belangrijke rol kan spelen in de kwaliteit van een stad, iets wat ook de leefbaarheid sterk kan bevorderen.

Burgers mobiliseren

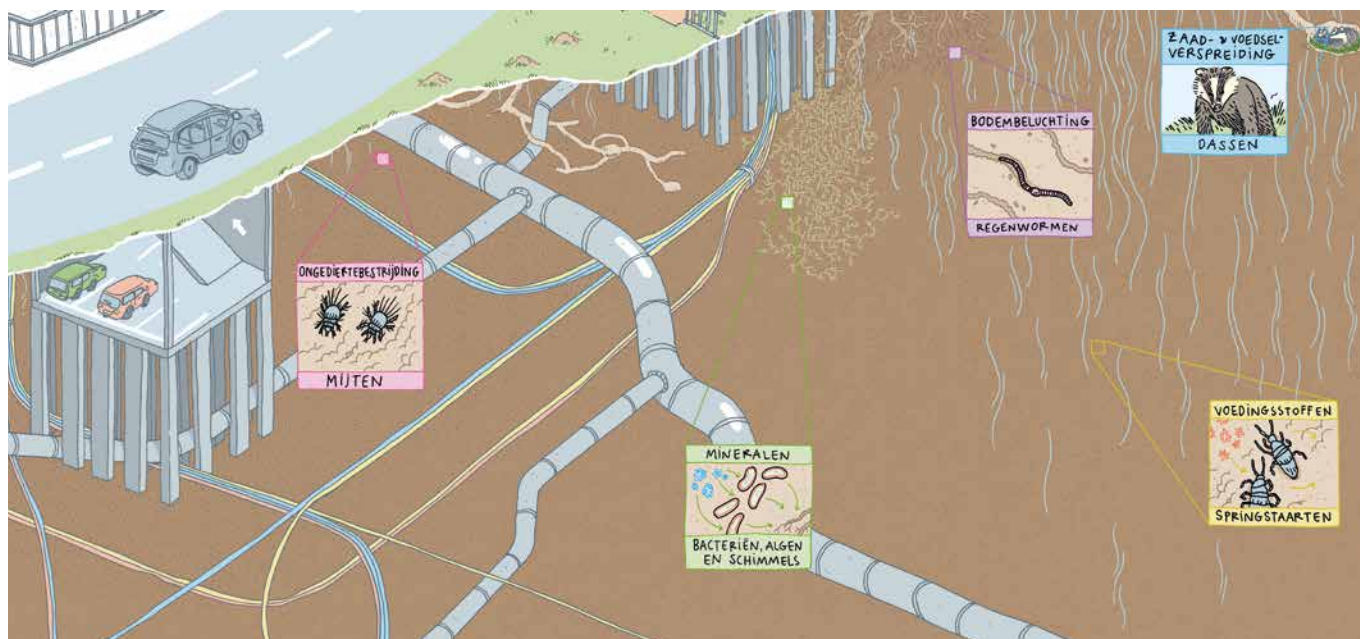
Johanna van der Werff – die zich vanuit het burgerinitiatief Van Ring naar Park inzet voor een groene, autovrije stadssingel in Amersfoort – sloot aan bij het verhaal van Meurs met een actueel initiatief. Terwijl in Nijmegen de Oranjesingel en het Keizer Karelplein hoofdzakelijk dienen voor de doorstroom van gemotoriseerd verkeer, maakten betrokken burgers in Amersfoort een alternatief plan voor een leefbare stadssingel, met ruim baan voor de voetganger. In het kader van hun burgerinitiatief organiseerde van der Werff onder andere een autovrije dag op de Ringbaan in Amersfoort, om te kunnen ervaren hoeveel openbare ruimte de auto daar inneemt. Een deel van de ideeën van Van Ring naar Park zijn inmiddels overgenomen door de gemeente.

Zou het in Nijmegen ook anders kunnen? Daar lijkt het vooralsnog niet op. In het nagesprek, waarbij ook stedenbouwkundige Marlies de Nijs (gemeente Nijmegen) aansloot, werd gesproken over het enkelbaans maken van ringwegen. In Utrecht, waar de Nijs als stedenbouwkundige werkte, is dat gelukt – door het simpelweg gewoon te doen. Ook daar was het terugdringen van de auto in eerste instantie ondenkbaar. Weggebruikers passen zich uiteindelijk wel aan door een ander vervoersmiddel te verkiezen boven de auto. Van der Werff en Meurs beaamden dit. Helemaal vrij van motorvoertuigen zullen Oranjesingel en Keizer Karelplein echter nooit worden, sloot De Nijs af. ‘De bus blijft een centraal vervoersmiddel in Nijmegen en die moet de Waalbrug kunnen bereiken. Een autovrije zone zal op deze plek dus vrijwel onmogelijk zijn, maar in de ontwikkeling van het stationsgebied wordt wel uitvoerig nagedacht over de rol van de auto in de binnenstad.’ Dat geeft hoop voor Nijmegen.

NEW DAWN

Plantengids voor dicht-bebouwd Nijmegen

Illustratie | Emma Ringelding

November

Nijmegen heeft net als veel andere steden grote behoefte aan vergroening, verkoeling en meer biodiversiteit. De ambitie van veel steden om binnenstedelijk verder te groeien maakt de ruimte daarvoor steeds schaarser en verandert tegelijkertijd de condities waarin planten moeten leven: in drukke gebieden, op hoogte, tegen verticale wanden en in beperkte ruimte op plekken waar het steeds heter wordt.

Samen met botanicus Barbara Gravendeel (Naturalis & Radboud Universiteit), dierecoloog Henk Siepel (Radboud Universiteit), bioloog Sascha van der Meer (FLORON), stadsecoloog Joep van Belkom (gemeente Nijmegen), illustrator Emma Ringelding en de vormgevers van Studio Another Day ontwikkelden we *Plantengids voor dicht-bebouwd Nijmegen*, waarin we soorten voorstellen die passen binnen de condities voor de stad van morgen. In de plantengids presenteren we 32 soorten binnen zeven categorieën die floreren in een dichtbebouwd Nijmegen en haar tot een aangename plek maken: luchtkoelers,

downtowners, hoogteminnenden, muurplanten, onthaasters, zoonanbidders en bodemreinigers. Ze zorgen voor verkoeling in je tuin of op straat, beheren het water in de bodem, laten je onthaasten in de luwte van de gejaagde stad, gedijen goed op hoge daken of balkons en groeien op drukke openbare plekken of tegen de muren van je woning. *Plantengids voor dichtbebouwd Nijmegen* biedt inspiratie voor het verder vergroenen van de stad met planten die vandaag al aangeplant kunnen worden door groenbeheerders in publieke parken, perken en plantsoenen, of door bewoners op, aan of naast het eigen huis.

Onzichtbaar bodemleven

Met de plantengids agendeerden we niet alleen nieuwe stadsnatuur, maar ook het belang van een gezonde bodem. Want flora kan niet zonder fauna. En het zijn niet alleen bovengrondse insecten zoals bijen en lieveheersbeestjes die van levensbelang zijn voor planten: het onzichtbare bodemleven speelt een essentiële rol in hun voedselvoorziening. De bodem in de stad wordt echter

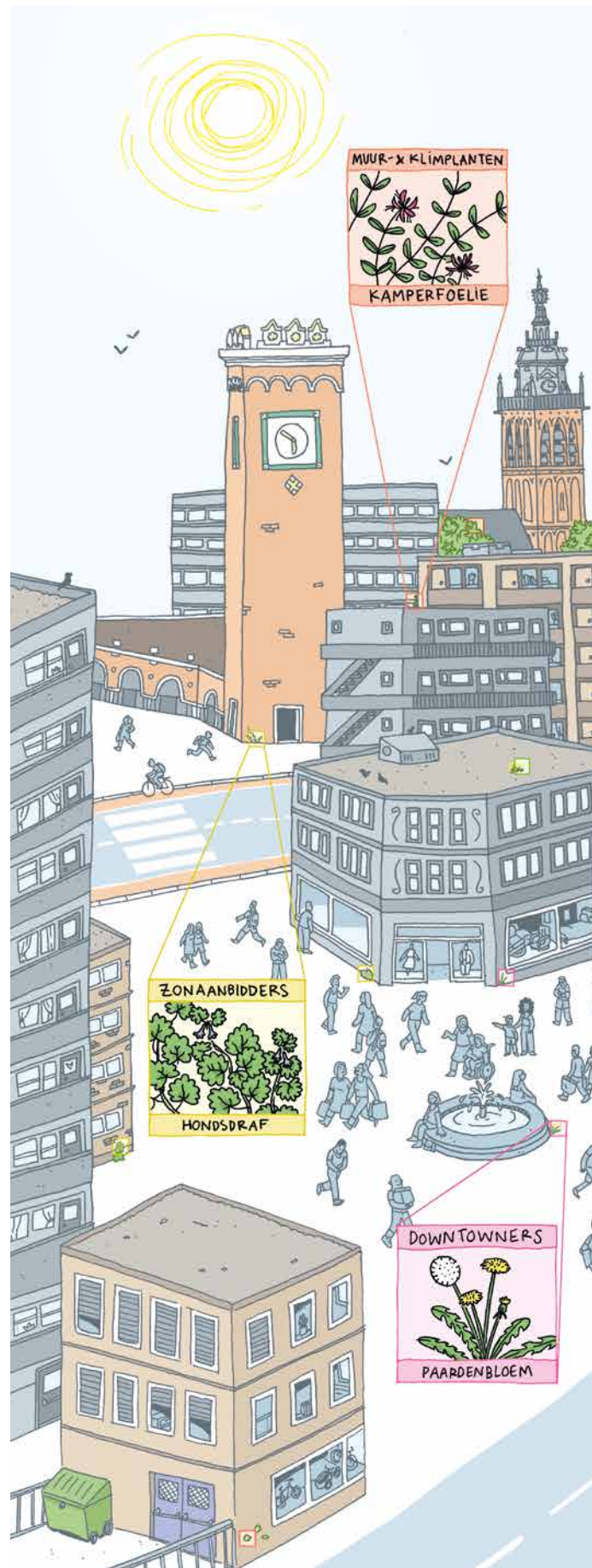
‘Met *Plantengids voor dichtbebouwd Nijmegen* deden we een eerste aanzet tot stadsnatuur die past bij de condities van een compact Nijmegen, en bij het urbane klimaat, de lokale bodemsamenstelling en de grote rivieren in de Groene Metropoolregio Arnhem-Nijmegen.’

regelmatig omgespit, uitgegraven en aangestampt, en ligt vol infrastructuur voor water(afvoer), verwarming, elektriciteit, tv en internet. Kabels, leidingen, rioolbuizen, hemelwaterafvoer, funderingen, heipalen, parkeerkelders en grondwarmtepompen maken zo van de stedelijke bodem een wirwar van draden, buizen en beton. Daardoor is er steeds minder ruimte voor dieren en insecten, zoals regenwormen, kevers en egels, worden ecosysteemdiensten geblokkeerd en wordt een goede waterinfiltratie belemmerd. Het is dus van groot belang voor stadsnatuur dat we goed omgaan met de bodem, op plekken waar daar ruimte voor is in de dichtbebouwde stad.

Met *Plantengids voor dichtbebouwd Nijmegen* deden we een eerste aanzet tot stadsnatuur die past bij de condities van een compact Nijmegen, en bij het urbane klimaat, de lokale bodemsamenstelling en de grote rivieren in de Groene Metropoolregio Arnhem-Nijmegen met zijn karakteristieke stroomdalflora. De eerste druk bestond uit 1.000 exemplaren, die we verspreidden onder de 21 wijkcentra van Nijmegen, museum De Bastei, Citystore Nijmegen en een handvol plantenwinkels. In november leidden Barbara Gravendeel en Joep van Belkom een groep van 20 deelnemers rond door de binnenstad van Nijmegen met de plantengids in de

hand tijdens het programma *Plantensafari: de compacte stad*.

Ontwerp plantengids | studio another day,
illustratie | Emma Ringelding

NEW DAWN

Green city

12 december

Dit jaar agendeerde ACN hoe Nijmegen groen kan groeien door te krimpen waar nodig. Met uiteenlopende experts zochten we naar kansen voor een gezonde stad die de impact op de leefomgeving tot een minimum beperken, of er juist nieuwe waarde aan toevoegen. In december bespraken we de belangrijkste thema's uit ons jaarprogramma met Wouter Veldhuis, Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving, en luisterden we naar zijn visie op groei en nabijheid.

Welzijn als basis

'We staan aan het begin van een noodzakelijke transitie: van een economie gericht op welvaart naar een economie gericht op welzijn', opende Veldhuis de avond. In deze nieuwe welzijnseconomie – waarin mensen samen zorgdragen voor een circulair leefmilieu – moeten gemeenschappen weer een centrale rol gaan spelen. Veldhuis vervolgde dat deze nieuwe economie wel fysieke ruimte nodig heeft, ruimte die er nu niet is. Om die vrij te maken moeten we eerst anders gaan denken over grond, arbeid en kapitaal. Want een gezonde leefomgeving maken we alleen op basis van wederkerigheid en circulariteit, niet vanuit marktwerking en lineaire groei.

Veldhuis attendeerde de zaal erop dat het zorgdragen voor een gezonde leefomgeving in de Nederlandse grondwet is verankerd, en dus een kerntaak van de overheid moet zijn. In artikel 21 staat dat het haar taak is te zorgen voor de bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu, maar door de algemene formulering van dit beginsel zijn beleidsmakers zich vaak niet bewust van deze verplichting.

Bodem en water sturend

Hoe komen we ruimtelijk gezien tot een leefbare, gezonde omgeving? Een van de punten die Veldhuis naar voren bracht was het centraal stellen van het landschap. Zeker voor Nederland van groot belang, want we leven in essentie in een grote rivierdelta. Veldhuis toonde een gekantelde kaart van Nederland – met aan de noordkant

Wouter Veldhuis, foto Arenda Oomen

'Dit gaat over onze bestaanszekerheid in de meest basale vorm. Het gaat over droge voeten en werkende ecologische systemen waarin we ons voedsel produceren.'

Duitsland en de zuidkant de Noordzee – om duidelijk te maken dat dit ook de weg is die het water zich door ons land baant: vanuit het hoger gelegen Europa naar de laag gelegen riviermondingen aan de westkust van Nederland. Dat het kabinet bodem en water sturend heeft gemaakt bij ruimtelijke afwegingen is een mooie stap, maar dit is een visie die wel serieus genomen moet worden. Het is

COURAGE BETEKENT.nl

LANDSCHAP & OPENBARE RUIMTE

zeker geen hobby die je er even bij neemt, stelde Veldhuis: 'Dit gaat over onze bestaanszekerheid in de meest basale vorm. Het gaat over droge voeten en werkende ecologische systemen waarin we ons voedsel produceren.'

Veldhuis vervolgde met een analyse van de verschillende lagen waaruit de ruimte in Nederland is opgebouwd. Allereerst de bodem en het water, een natuurlijk proces dat het landschap in duizenden jaren heeft gevormd. Boven op deze natuurlijke laag ligt de laag met netwerken die wij mensen hebben aangelegd in de meest recente geschiedenis. Dat zijn bijvoorbeeld de wegen, spoorlijnen, rioleringen en elektriciteits-, gas- en warmtenetwerken, die essentieel zijn voor onze leefomgeving. Deze netwerken hebben veel ruimtelijke impact op korte en lange termijn. Een spoorlijn aanleggen om op de korte termijn enkele honderden nieuwbouwwoningen bereikbaar te maken voor openbaar vervoer, kan op de lange termijn zorgen voor een toename van duizenden woningen op die locatie.

Veldhuis benadrukte daarom dat het belangrijk is om de kracht van netwerken en knooppunten goed te benutten. Laat daarom ook netwerken sturend zijn voor ruimtelijk beleid.

Integrale aanpak

De derde laag die Veldhuis benoemde, was de gebouwde omgeving. Die bestaat uit alle dagelijkse voorzieningen, zoals huizen, scholen, kantoren, winkels en ziekenhuizen. Deze laag is continu in ontwikkeling door onze steeds veranderende woon- en leefwensen. De overgang naar een nieuwe bouwcultuur, onder andere met biobased bouwen, gaat daarin een belangrijke rol spelen. Veldhuis vertelde dat er genoeg bereidheid is om het lineaire bouwen plaats te laten maken voor het circulaire, maar dat een collectieve aanpak en sturing vanuit het Rijk belangrijk zijn. Politici in Den Haag moeten het goede voorbeeld geven. Geen overlegtafels waarbij elke sector vanuit zijn eigen

Presentatie Wouter Veldhuis

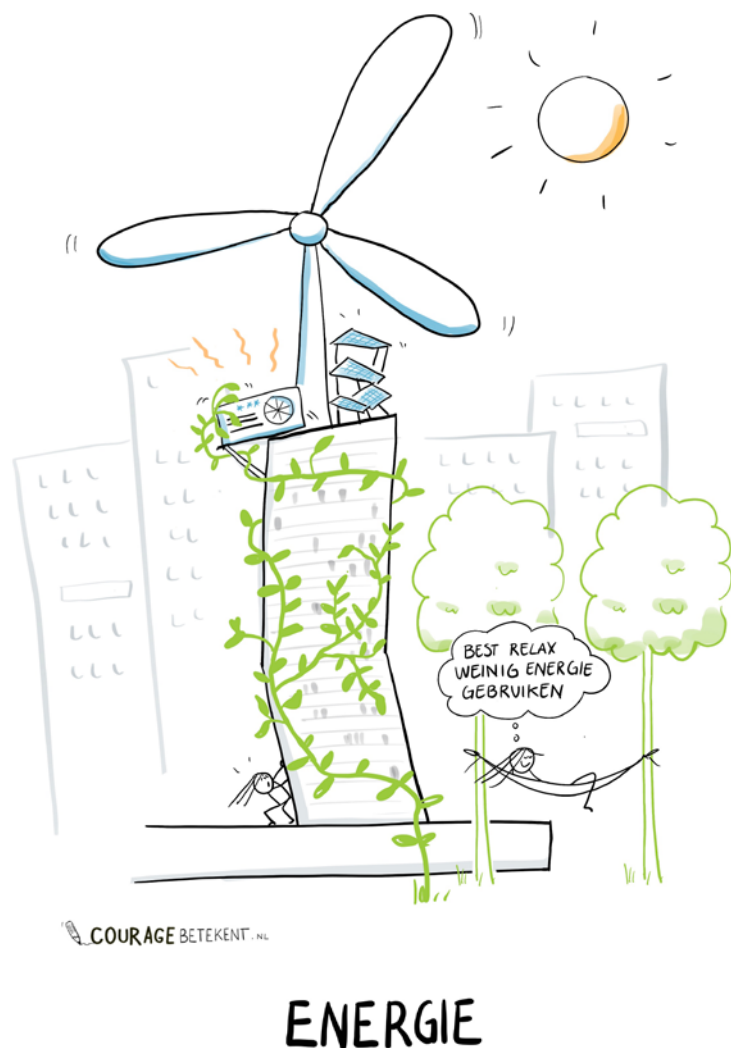

Wouter Veldhuis in gesprek met Noël Vergunst met gespreksleider Silke Spierings

logica een plan maakt, maar een collectieve aanpak is noodzakelijk. Aan het integrale werken, dat eigenlijk pas in de laatste jaren binnen de politiek is ontstaan, moeten we daarom zeker vasthouden met het oog op de grote ruimtelijke transitie waarvoor Nederland staat.

Nabijheid

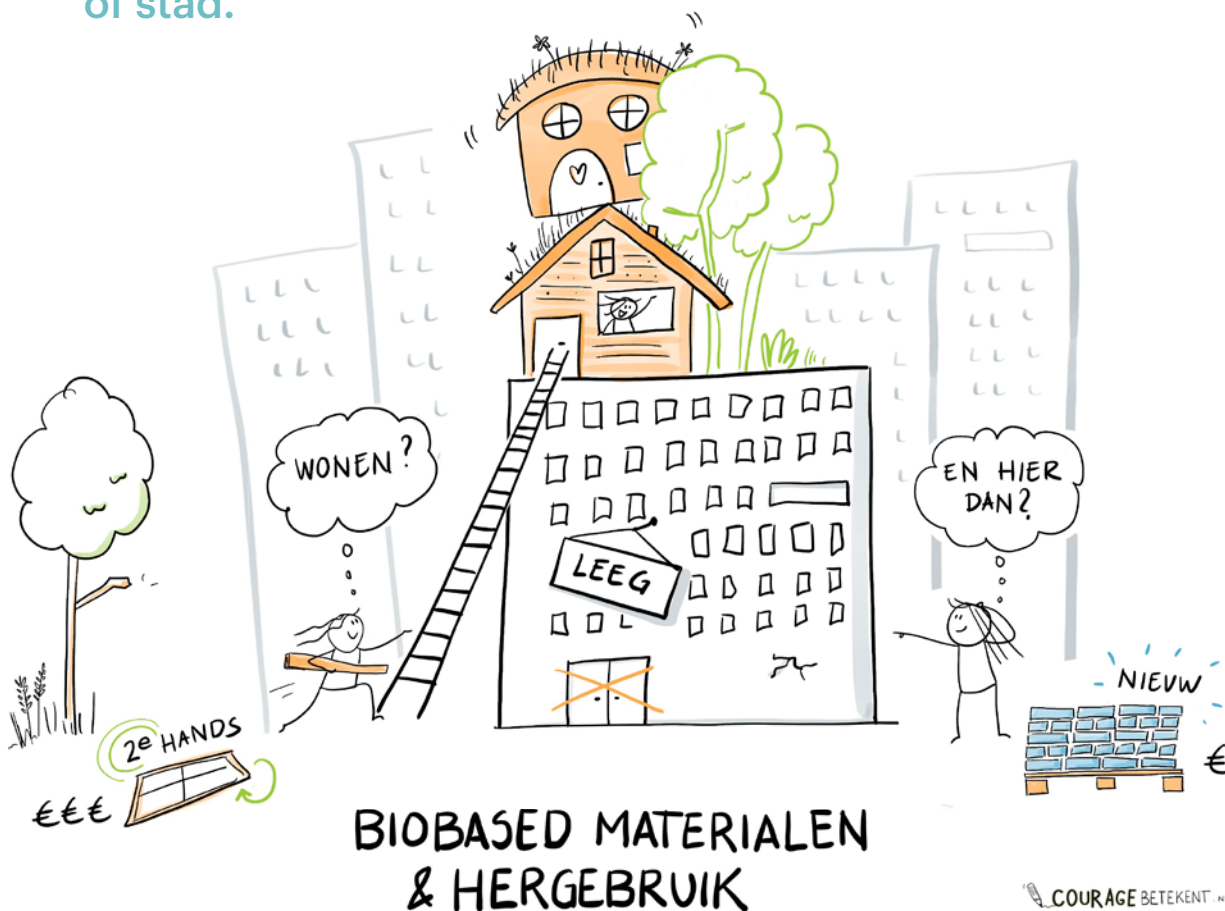
Nabijheid is volgens Veldhuis een sleutelbegrip binnen de ruimtelijke transitie. Het is ontzettend belangrijk dat de meest basale voorzieningen, zoals een ziekenhuis, huisarts, school of supermarkt, nabij zijn, of je nu woont in een dorp of stad. Het tegenovergestelde is echter de laatste jaren gebeurd in Nederland. Vanuit ideeën als decentralisatie en efficiëntie zijn de meest essentiële voorzieningen verplaatst naar grotere gemeentes. Als we een rechtvaardige

stad willen voor iedereen moet nabijheid weer hoog op de agenda komen, zodat we ook lokaal weer een gezond, collectief leefmilieu krijgen. Veldhuis illustreerde aan de hand van zijn project *Startblok Elzenhagen* hoe statushouders en studenten samenleven in één gebouw en in die nabijheid elkaars overeenkomsten zien. Dit creëerde wederzijds begrip en onderlinge samenwerking, terwijl men aanvankelijk bang was dat deze twee groepen zouden botsen.

Nabijheid speelt voor Veldhuis ook een sleutelrol in de woningbouwopgave waarvoor we staan. Door deze ook in dorpen te laten landen wordt lokaal het draagvlak voor voorzieningen vergroot, zodat bijvoorbeeld een huisarts weer voldoende cliënten heeft. Verdichten heet dat in jargon, maar Veldhuis noemt het liever nabijheid. Deze

‘Het is ontzettend belangrijk dat de meest basale voorzieningen, zoals een ziekenhuis, huisarts, school of supermarkt, nabij zijn, of je nu woont in een dorp of stad.’

BIOBASED MATERIALEN & HERGEBRUIK

vorm van sociale rechtvaardigheid wordt door geograaf David Harvey mooi verwoord, sloot Veldhuis zijn lezing af: ‘De rechtvaardige stad is een plek waar we het recht hebben om onszelf te veranderen door de stad te veranderen.’

Vervolgens ging Veldhuis in gesprek met wethouder Noël Vergunst (gemeente Nijmegen), onder leiding van gespreksleider Silke Spierings. De drie belangrijkste thema’s uit het ACN-jaarprogramma *New Dawn* – alledrie verbeeld door Yvonne Courage (Courage Betekent) in een treffende illustratie – vormden daarin de rode draad. Het begrip nabijheid passeerde wederom de revue, een begrip waarop Vergunst aansloeg. De term verdichting is te nauw gerelateerd aan begrippen als verstikking en ophoping.

Verdichting zien als nabijheid – zoals Veldhuis opperde – heeft een heel andere connotatie en nodigt uit tot een gevoel van gemeenschappelijkheid. Vergunst vervolgde: ‘Het is vanuit die gedachte bijzaak hoeveel woningen erbij moeten komen in de stad, maar toch blijven we ons vanuit onze neiging om alles meetbaar te maken vastklampen aan verdichtingscijfers. Nabijheid nodigt uit om veel meer te praten in termen van betekenis’.

ACN COLLEGE

Daan Bruggink

ORGA architect

14 februari

In hoeverre moet klimaatbestendigheid bepalend worden voor de vormgeving van gebouwen? In 2023 nodigde ACN (interieur)architecten en wetenschappers uit om te reflecteren op het thema 'vorm volgt klimaat'. Architect Daan Bruggink (ORGA Architect) trapte de collegereeks af en stelde dat architectuur een grote, zo niet sturende, rol moet spelen in de grootste uitdagingen van onze tijd: de wereldwijde klimaatcrisis en het verdwijnen van de biodiversiteit. Tijdens zijn college liet Bruggink zien hoe hij met zijn biofilische architectuur de verbinding met de natuur poogt te herstellen en hoe in zijn ontwerpen gebouw en landschap samensmelten.

Architect en stedenbouwkundige Paul van Hontem opende de avond: 'Vorm volgt klimaat, het thema van dit jaar, is van internationaal belang. De belangrijkste waarden van een gebouw - dat het nuttig, solide en mooi is - krijgt er dus wellicht één bij: dat het een klimaatbestendig ontwerp moet zijn.' Na de korte introductie van thema en spreker

was het woord aan Bruggink, de nationaal bekende Nijmeegse architect met een grote voorliefde voor natuur en biodiversiteit.

Beheren van de bronnen

Biofilische architectuur, ontwerpen met natuur als bouwsteen, kan veel betekenen voor het herstellen van onze relatie met de omgeving, stelde Bruggink. Als kind was hij veel in de natuur te vinden, iets wat hem op latere leeftijd verrassend genoeg niet naar de biologie bracht, maar naar de architectuur. Zijn voorliefde voor de natuur gaf zijn architectuur een duidelijke signatuur, en hem als architect een duidelijke missie. Veel van het duurzaam bouwen dat nu plaatsvindt is vooral minder slecht voor het klimaat, in plaats van goed, vertelde Bruggink. Écht circulair bouwen blijkt in de praktijk lastig te realiseren. 'Toch is circulariteit geen moeilijk begrip'. 'Het gaat in de kern om het herstellen van de voorraad en het beheren van de bronnen'. Dat begint al bij de bouwmaterialen: Bauxiet en aluminium groeien niet terug, hout wel.

Hout is een no-brainer

Om deze reden past Bruggink veel hout toe in zijn ontwerpen, maar ook omdat het CO2 opslaat in plaats van uitstoot. Ook hergebruikt ORGA veel materialen, bijvoorbeeld kozijnen. En voor een plan voor een biobased

Biofilische school De verwondering,
foto Ruben Visser

‘Biofilisch ontwerpen is eigenlijk niets nieuws en zien we als we goed kijken ook vaak terug in de ontwerpen van bekende ‘starchitects’.

Daan van Bruggink, foto Sarah Donkers

woonwijk in Oirschot – een prijsvraag van de Rijksbouwmeester waar ORGA aan werkte met De Urbanisten, Copijn, Level of Detail Architecten, Bureau Veldwerk, AM, Alba Concepts, De Natuurverdubbelers en Beyond Now – werd zelfs gekeken naar het ter plekke verbouwen van bouwgewassen, die vervlochten worden tot bouwmaterialen voor de nieuwe woningen. Bruggink: ‘Redden we daarmee het klimaat? Jazeker!’ Hout is, naast het feit dat het ook op een natuurlijke wijze veroudert, een veel beter bouw materiaal dan vaak wordt gedacht. Het is relatief betaalbaar vergeleken met CO2-intensieve bouwmaterialen, waarvan de kosten tijdens de afgelopen energiecrisis flink stegen. Maar is er genoeg bos om aan een toenemende houtvraag te voldoen? Bruggink onderbouwde met cijfers: in Europa is de hoeveelheid bos over de afgelopen honderd jaar

met dertig procent toegenomen. Doordat we schepen en huizen tegenwoordig nauwelijks van hout maken, is de houtproductie bovendien flink gedaald. Bruggink herinnerde het publiek eraan dat we pas tweehonderd jaar leven in onze technologische, elektronische omgeving, ver verwijderd van de natuur. De link met onze natuurlijke roots blijft belangrijk. We gaan in de zomer allemaal naar de natuur of een camping, dus waarom zouden we deze behoefte niet duidelijker terug laten komen onze architectuur? ‘Niemand raakt gestrest van een bos, iedereen ontspant daarvan.’

Een prettig binnenklimaat

Aan de hand van zijn ontwerp voor een tandartsenpraktijk in Middenmeer illustreerde Bruggink welke voordelen biofilische architectuur nog meer met zich meebrengt. Het gebouw staat in een groene omgeving en is ontworpen met natuurlijke materialen en veel verbinding met het landschap door de grote ramen. Patiënten voelden zich sneller op hun gemak, waardoor een behandeling korter duurde. Ook het personeel voelt zich prettig in het gebouw, waardoor het ziekteverzuim afnam en het een populaire plek werd om te werken. Ook vertelde Bruggink over het ontwerp voor biofilische school De Verwondering in Almere. Ongeschaafde boomstammen dienen als kolommen in het gebouw en klimaatluiken zorgen voor natuurlijke ventilatie en een prettig binnenklimaat. Een positief effect op de kinderen is dat ze zich vrij en op hun gemak voelen in de school. Een leuk weetje: ‘De conciërge van de school begon de kolommen te schuren omdat alle kinderen daaraan voelden.’

Welzijnstransitie

Biofilisch ontwerpen is eigenlijk niets nieuws, sloot Bruggink zijn college af, en zien we ook vaak terug in de ontwerpen van bekende ‘starchitects’. Hij liet zien hoe dit bijvoorbeeld in de ontwerpen van Mies van de Rohe terug is te zien. Bruggink had dit tijdens zijn opleiding tot architect nog niet meteen door en realiseerde zich pas later de biofilische aspecten ervan. Hoe ziet de toekomst er dan uit voor biofilische architectuur? Aan de hand van een tijdlijn liet hij zien dat we aan de vooravond staan van een welzijnstransitie. ‘Ook het welzijn van gebouwen wordt steeds meer meegenomen. Daarmee herstellen we steeds verder onze verbinding met de natuur.’

ACN COLLEGE

Civic Architects, foto Dik Nicolai

Ingrid van der Heijden

Civic Architects

5 april

Publieke gebouwen spelen een onmisbare rol in de samenleving. Ze bieden belangrijke voorzieningen en creëren ontmoetingsplekken voor een uiteenlopende groep mensen. In het tweede ACN college in de reeks 'vorm volgt klimaat' vertelde architect Ingrid van der Heijden (Civic Architects) hoe duurzaamheid een essentiële rol speelt in haar 'public architecture'.

Belang van herbestemmen

Civic Architects ontwerpt publieke gebouwen met een team van elf architecten. Een belangrijke rol daarbinnen speelt de transformatie van verouderde gebouwen, waarin de architecten van Civic veel aandacht hebben voor de context van het gebouw en 'architecture by research' een leidend principe is. 'Belangrijk voor ons is dat de historie van het gebouw doorschijnt in het eindproduct, maar ook dat duurzaamheid richtinggevend is in transformatie-opgaves.' Herbestemmen verlaagt de vraag naar nieuwbouw en is vanuit die optiek al duurzamer, vervolgde Van der Heijden. Dat vult ze in haar ontwerpen aan met (her)gebruik van bouwmaterialen en het stimuleren van duurzaam gedrag bij de eindgebruikers.

LocHal Tilburg, foto Stijn Bollaert

Deze manier van architectuur maken is terug te zien in de ontwerpen die Van der Heijden presenteerde. Allereerst de LocHal in Tilburg, een herbestemming van een voormalige locomotiefloods tot openbare bibliotheek. Het gebouw is een belangrijke ontmoetingsplek voor de stad en biedt naast een bibliotheek voorzieningen als werkruimtes, conferentiezalen en ruimtes voor publieke evenementen. 'De centrale vraag die we ons stelden was: hoe ziet de bibliotheek van de toekomst eruit?' Bij het beantwoorden van die vraag speelde voor Civic de toegankelijkheid van het gebouw voor diverse groepen een belangrijke rol, om elkaar te kunnen ontmoeten in een open ruimte die ook gebruikt kan worden voor een breed scala aan activiteiten.

Mensen verwarmen, niet het gebouw

Bij de transformatie van de voormalige locomotiefloods stond het behoud van de laat-industriële architectuur centraal, zonder in te leveren op duurzaamheid en comfort. Een grote uitdaging bij dit industriële, van origine slecht geïsoleerde gebouw. 'We werkten vanuit de gedachte om de mensen te verwarmen en niet het hele gebouw. We deelden het gebouw op in vijf klimaatzones, waarin de congresruimten geheel zijn geklimatiseerd en in de open hal slechts de zittingen van de trap.'

‘Belangrijk voor ons is dat de historie van het gebouw doorschijnt in het eind-product, maar ook dat duurzaamheid richtinggevend is in transformatie-opgaves.’

Met dit ontwerpprincipe kon de openheid van het gebouw grotendeels behouden worden, met zijn grote, imposante hallen en vloervelden. Onder de centrale trap die Civic toevoegde bevinden zich de geklimatiseerde ruimtes, daarbuiten wordt gericht verwarmd en zoeken gebruikers zelf de comfortabele plekken in de winter en zomer. De centrale trap wordt gedragen door twee oorspronkelijke kraanbanen. En met zes ruimtehoges gordijnen kan het gebouw worden opgedeeld in verschillende zones.

Gerecyclede PET-flessen

Een tweede project dat Van der Heijden toelichtte was het Schoenenkwartier in Waalwijk, een museum en innovatief

kenniscentrum voor schoenmode en -ontwerp. Het centrum, gevestigd in een voormalig gemeente- en raadhuis, is onderdeel van een ensemble aan rijksmonumenten ontworpen door architect Alexander Kropholler. Van origine beschikken de gebouwen over smalle gangen met lage plafonds. Om het een uitstraling te geven die past bij een museum was het daarom van belang van om open ruimten en grote openingen te creëren.

In de vormgeving bouwde Civic verder op de architectuur van Alexander Kropholler met zijn kenmerkende vormen en details, zoals de ronde, gemetselde openingen en door-gangen. De toegepaste materialen passen bij het innovatieve en circulaire gedachtegoed van het Schoenenkwartier, zoals de balie van kalkhennep en de plafonds van kunstvilt – gemaakt van gerecyclede PET-flessen. Bij de entree staat een keramische tegelwand, gemaakt in samenwerking met La-Di-Da, een innovatief ontwerp-bureau dat ambacht combineert met duurzaamheid.

Benutten van het bestaande

In de transformatie van een voormalig laboratoriumgebouw naar een nieuwe huisvesting voor de faculteit Geo-Information Science and Earth Observation van Universiteit Twente stond voor Civic het benutten van het bestaande centraal, iets wat in essentie de meest duurzame oplossing is. Vorm volgt hier het bestaande, vanuit de opvatting dat zo min mogelijk nieuwe materialen gebruiken het beste is voor het klimaat. Het grootste deel van de oorspronkelijke constructie werd behouden door Civic en vier atriумы werden ontworpen door simpelweg tegels te wippen. Rondom de atriумы – die zorgen voor daglicht, verse lucht en een groen aanzicht – liggen kantoren, laboratoria en studieplekken.

In het gesprek na afloop benadrukte Van der Heijden dat de bestaande context voor Civic van grote invloed is op de uiteindelijke architectuur, en dat het bestaande benutten voor het bureau het vertrekpunt is voor duurzaamheid. Bij het herbestemmen van een gebouw doen de architecten van Civic zoveel mogelijk recht aan het ontwerp van de oorspronkelijke architect en voegen ze daar hun eigen details en nuances aan toe. Tot slot stond Van der Heijden stil bij het belang van innovatie, experiment en het ter discussie stellen van gangbare normen. Dit brengt ons namelijk tot vooruitstrevende biobased en bioklimatische ontwerpen, waarin natuurlijke principes worden omarmd en het klimaat leidend is voor architectuur.

ACN COLLEGE

‘Nog steeds zijn we geneigd om in een open ruimte in een hoek te gaan staan, met de muur in de rug.’

Hakim El Amrani

Hakim El Amrani

Studio NousNous

6 juni

In het derde college in de reeks ‘Vorm volgt klimaat’ sprak ruimtelijk ontwerper Hakim El Amrani, die vier jaar geleden Studio NousNous oprichtte: een ruimtelijk ontwerp bureau op het snijvlak van interieur, architectuur en landschap. De jonge ontwerper en zelfbenoemd ‘steward of the Earth’ maakt biofilische architectuur waarin verbinding met de natuurlijke wereld een leidend ontwerp motief is. El Amrani vertelde hoe hij met zijn architectuur wil bijdragen aan een beter milieu, een gezonde leefomgeving en onder de streep economische winst.

Savannehypothese

Groene, verjongende en helende ruimtes ontwerpen waar de grenzen tussen ruimte en natuur vervagen, zo zette El Amrani zijn werkwijze neer. De projecten die hij presenteerde liepen uiteen in schaal, van een interieurontwerp voor een winkel in Amsterdam tot een ontwerpend onderzoek voor een drijvend recreatief park, maar allemaal gedreven door biofilische ontwerp principes. Deze

manier van ontwerpen is volgens El Amrani terug te leiden tot de Savannehypothese, de wisseling van de leefomgeving van de mens – van tropisch bos naar de savanne – die ook van grote invloed was op de manier waarop de mens beschutting zoekt. ‘De grot werd de ideale setting voor de oermens, waarin hij de open vlakke kon overzien en werd beschermd vanuit zijn rug. Nog steeds zijn we geneigd om in een open ruimte in een hoek te gaan staan, met de muur in de rug.’

Dit soort natuurlijke principes en oerinstincten bepalen heel erg hoe we ons gedragen in ruimtes en waar we ons veilig en op ons gemak voelen, vertelde El Amrani. Principes waar biofilische ontwerpers rekening mee houden. Maar ook materialisering en het ontwerpen met natuurlijke elementen spelen een belangrijke rol, zoals hout, leer, planten of verbinding met het omliggende landschap. Patronen en texturen die we terugzien in de natuur bieden El Amrani inspiratie, vertelde hij, net als licht. ‘In plaats van tegen de principes van de natuur in te werken, moeten we deze een plek geven in een ontwerp. We moeten meer denken vanuit de connectie tussen binnen en buiten en alles wat daar tussen zit.’

Helende ruimtes

In zijn college vertelde El Amrani hoe zijn ontwerpfilosofie tot uiting komt in zijn ontwerpen en hoe natuur, mensen en omgeving daarin voor hem de belangrijkste bouwmaterialen zijn. Hij liet zien hoe dat terugkwam in zijn ontwerpen.

Zo paste hij een behang toe gemaakt van echt gras, zonder kunstmatige toevoegingen. 'Daardoor ben je echt omringd door het groen.' Maar ook het hergebruiken van materialen, zoals houten tafelbladen en -poten kwam terug in veel van zijn interieurs. En biofilische principes kwamen zelfs terug in de akoestiek van een van de winkels die hij ontwierp, waar geen muziek meer werd afgespeeld – maar natuurgeluiden.

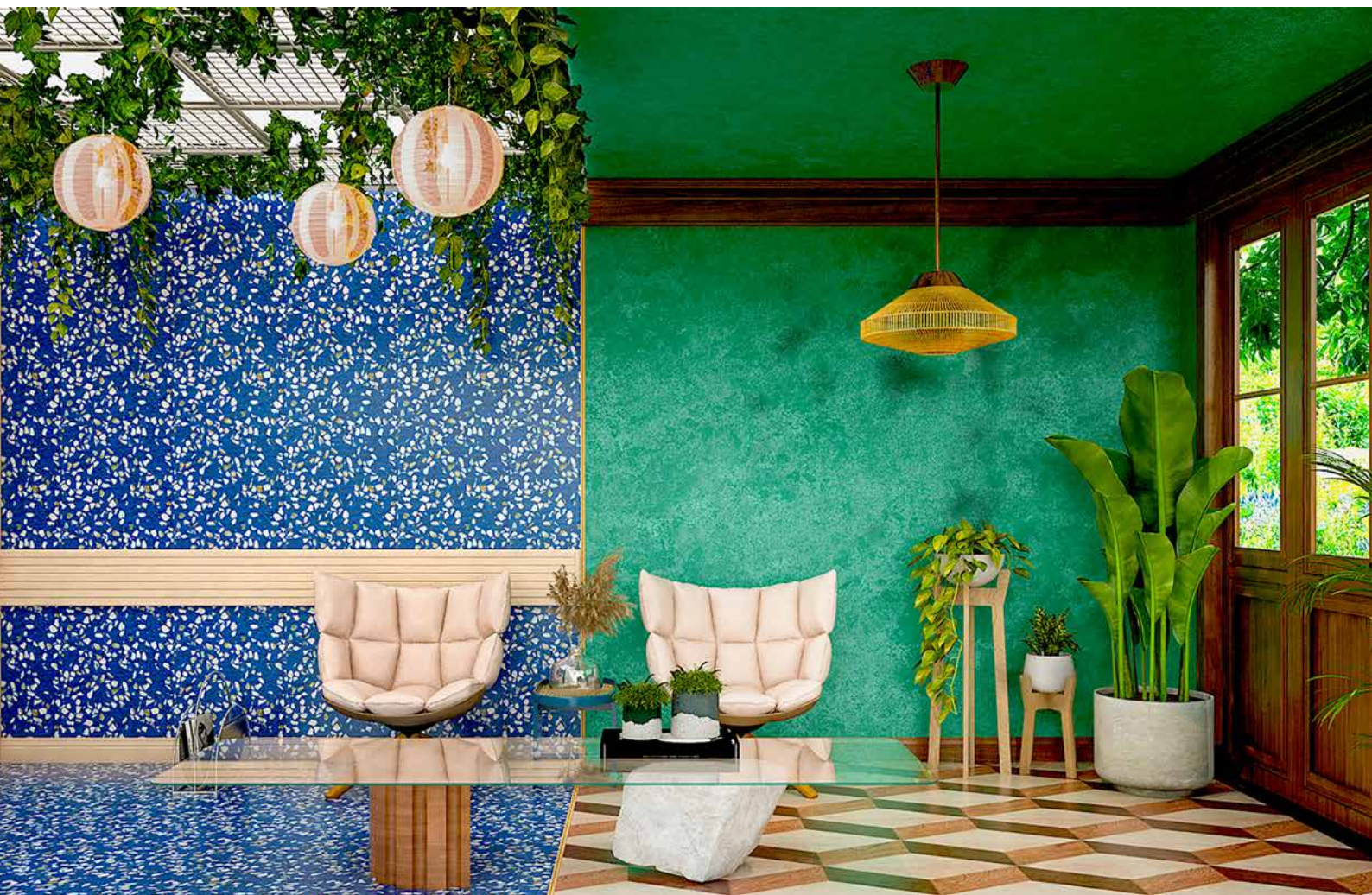
Ook ging El Amrani in op het gezondheidsaspect van biofilisch ontwerpen, want dat gaat niet alleen over het belang van natuur en klimaat, maar ook over het belang van de gebruiker. Door te ontwerpen met natuurlijke elementen kunnen we ruimtes creëren waarin we ons op ons gemak voelen, die zorgen voor minder stress en het verhogen van onze productiviteit. Dit soort 'helende ruimtes' zijn erg belangrijk, vertelde El Amrani.

Meer dan een mooi plaatje

Het vormgeven op basis van natuurlijke en klimatologische principes betekent voor El Amrani veel meer dan het toevoegen van groen aan een interieur. Het is een uitgangspunt dat het fundament vormt onder zijn ontwerpen. Vorm volgt klimaat is voor hem geen mooi plaatje. Natuurlijk, je hebt bepaalde elementen nodig om een ontwerp aantrekkelijk te maken, maar dat voerde voor hem niet de boventoon. 'Biophilic design is meer dan een plantje in een ruimte plaatsten.' Dat was ook de rode draad door het boeiende nagesprek onder leiding van architect en stedenbouwkundige Paul van Hontem.

Designwork Studio NousNous

ACN COLLEGE

Odette Ex

Ex interiors

12 september

Odette Ex, pionierend interieurarchitect en oprichter van Ex Interiors, vervolgde na de zomer de ACN-college-reeks 'Vorm volgt klimaat'. Ze vertelde een bevlogen verhaal over haar visie op duurzaam ontwerp en over haar maatschappelijke betrokkenheid, een van de belangrijkste drijfveren in haar bureau Ex Interiors dat ze in 1994 oprichtte. Ex haalde fel uit naar onze neiging om steeds 'meer, meer, meer' te willen, en hield een krachtig pleidooi voor de wereld waarvoor zij als ontwerper staat: een van verbinding en samenwerking, niet een van afscheiding en competitie.

'Als jullie denken, deze mevrouw gaat ons haar werk tonen en vertellen wat ze allemaal wel niet gedaan heeft in haar carrière, dan ga ik jullie teleurstellen. Waarom? Omdat ik hier heel graag wil vertellen over wat me écht beweegt en raakt.' Ex begon meteen met verwachtingsmanagement en benoemde direct twee thema's die haar aan het hart gaan. 'Schoonheid raakt mij enorm, maar het lijkt erop alsof schoonheid er op dit moment niet echt toe doet. En het raakt me ook enorm wat er op dit moment in de wereld gaande is.'

Ontwerpen in samenhang

Wat dat laatste thema betreft, zag Ex vooral een verbroken samenwerkingsovereenkomst tussen de aarde en de mens. Ze bekritiseerde de grote optimisme-kloof waarin we leven. 'Zolang we zelf nergens last van hebben, denken we allemaal dat het goed gaat, maar in realiteit is dit absoluut niet het geval. Dat komt vooral omdat we geen aandacht meer hebben voor de wereld die zich buiten ons blikveld afspeelt.' Ze zette haar verhaal kracht bij met voorbeelden van de impact van onze overconsumptie, die paradoxaal genoeg nog steeds blijft toenemen. We weten allemaal dat onze ecologische voetafdruk moet krimpen, vertelde Ex, maar blijven bijvoorbeeld massaal vluchten boeken naar het buitenland voor onze 'welverdiende vakantie'. Dat komt deels ook door ons geloof in het oplossend vermogen van de techniek. 'Het geloof in data is haast religieus, we gaan er van uit dat de techniek alles wel op gaat lossen.'

Jakoba Mulderhuis, foto Sebastian van Damme

De enige echte oplossing volgens haar is hard op de rem gaan staan door een einde te maken aan overconsumptie.

Tekenend voor onze samenleving is volgens Ex dat we leven in afscheiding en niet in samenhang met onze leef-omgeving. We zien over het hoofd dat ook wij onderdeel zijn van de natuur. Wat alles erger maakt is dat het masculiene nog steeds de boventoon voert, zoals bijvoorbeeld is terug te zien het idee van de 'kunstgenie' – een archetype dat ook binnen de architectuur een grote rol speelt. De gedachte is dat er één geniale geest is die een wonderbaarlijk idee verzint en uitvoert. Denk bijvoorbeeld aan de zogenaamde 'starchitect'. In essentie komt alles echter tot stand door samenwerking, iets wat we niet genoeg benadrukken: 'We moeten het idee van de kunstgenie loslaten en op zoek gaan naar kunstparticipatie.'

‘Schoonheid raakt mij enorm, maar het lijkt als-of schoonheid er op dit moment niet echt toe doet. En het raakt me ook enorm wat er op dit moment in de wereld gaande is.’

Odette Ex

Circulaire reis

Met haar ontwerp bureau Ex Interiors maakte Ex een circulaire reis, waarin het interieurontwerp voor de Triodos bank een belangrijke rol speelde: ‘We wilden met het ontwerp, dat vanaf het eerste moment holistisch werd benaderd, in verbinding staan met natuur, cultuur en economie.’ Dat lukte volgens haar omdat bij alle betrokken partijen de neus dezelfde kant op stond. Ze liet prachtige beelden zien van het eindresultaat, een ontwerp waarin architectuur, interieur en landschap naadloos in elkaar overlopen.

Die relatie met het landschap speelde voor Ex ook een grote rol in project FL’EX-BOX, een ontwerp voor flexwerkplekken waarin de relatie met buiten, in en met natuur, de boventoon voert. In het project WHAT IS N’EXT en in haar eigen achtertuin speelde het landschap ook een hoofdrol, maar dan nog verder doorgevoerd vanuit het thema groei en bloei. ‘Iets gaat pas bloeien als alles met elkaar verbonden is en er een holistisch idee achter zit.’ Vanuit dat idee bloeit in de achtertuin van Ex nu elke zomer één grote bloemenzee, waar inmiddels ook de buurt zaadjes voor aanlevert. Aan oog hebben voor dit soort vormen van schoonheid – vrouwelijke, fluïde en kwetsbare waarden – ontbreekt het volgens Ex nog enorm in de samenleving en ontwerpwereld.

Schoonheid en vergankelijkheid

Een andere vorm van schoonheid die Ex aanstipte, is de vergankelijkheid van natuurlijke materialen. Een schoonheid die volgens haar kan resoneren in de gebruiker van een interieur. Vergankelijkheid, de zogenaamde

‘verbronzing van de natuur’, wil ze steeds meer terug laten komen in haar ontwerpen, maar daarbij stuit Ex nog vaak op weerstand bij opdrachtgevers. Een interieur moet smetteloos en krasvrij blijven, is de gangbare norm. In een van haar ontwerpen wilde ze graag mycelium toepassen, een organisch materiaal gemaakt van paddenstoelen, maar de opdrachtgever durfde dat om deze reden niet aan.

In het gesprek met architect en stedenbouwkundige Paul van Hontem en architect Daan Bruggink kwamen de thema’s overconsumptie en vergankelijkheid terug. De vraag werd gesteld hoeveel nieuwe materialen en producten we nog nodig hebben: nog meer tafels, stoelen en muren voegen niet per se nieuwe waarde toe aan de wereld. Werk vooral ook thuis, stelde Ex, dat hebben we geleerd tijdens corona. Een uitgangspunt bij interieurontwerp is nog steeds dat bijna alle tafels en stoelen splinternieuw moeten zijn. En als er een krasje op zit, dan mag het niet meer worden gebruikt. Wat Ex ook graag nog een keer wilde benadrukken is het thema afscheiding, dat we nog steeds terugzien in de competitie die architecten onderling met elkaar voeren. Het zou veel meer moeten gaan om het delen van creativiteit en samenwerken.

ACN COLLEGE

Jacob Voorthuis

7 november

Een filosoof vragen een duurzame toekomst te verbeelden is vragen om problemen, waarschuwde Jacob Voorthuis ons al vroeg in zijn college, de laatste uit de vijfdelige reeks 'Vorm volgt klimaat': je krijgt dan namelijk iets totaal anders dan je verwacht. Verwacht van een filosoof niet dat hij de weg uit de puinhoop weet te wijzen, want de taak van een filosoof is het stellen van vragen.

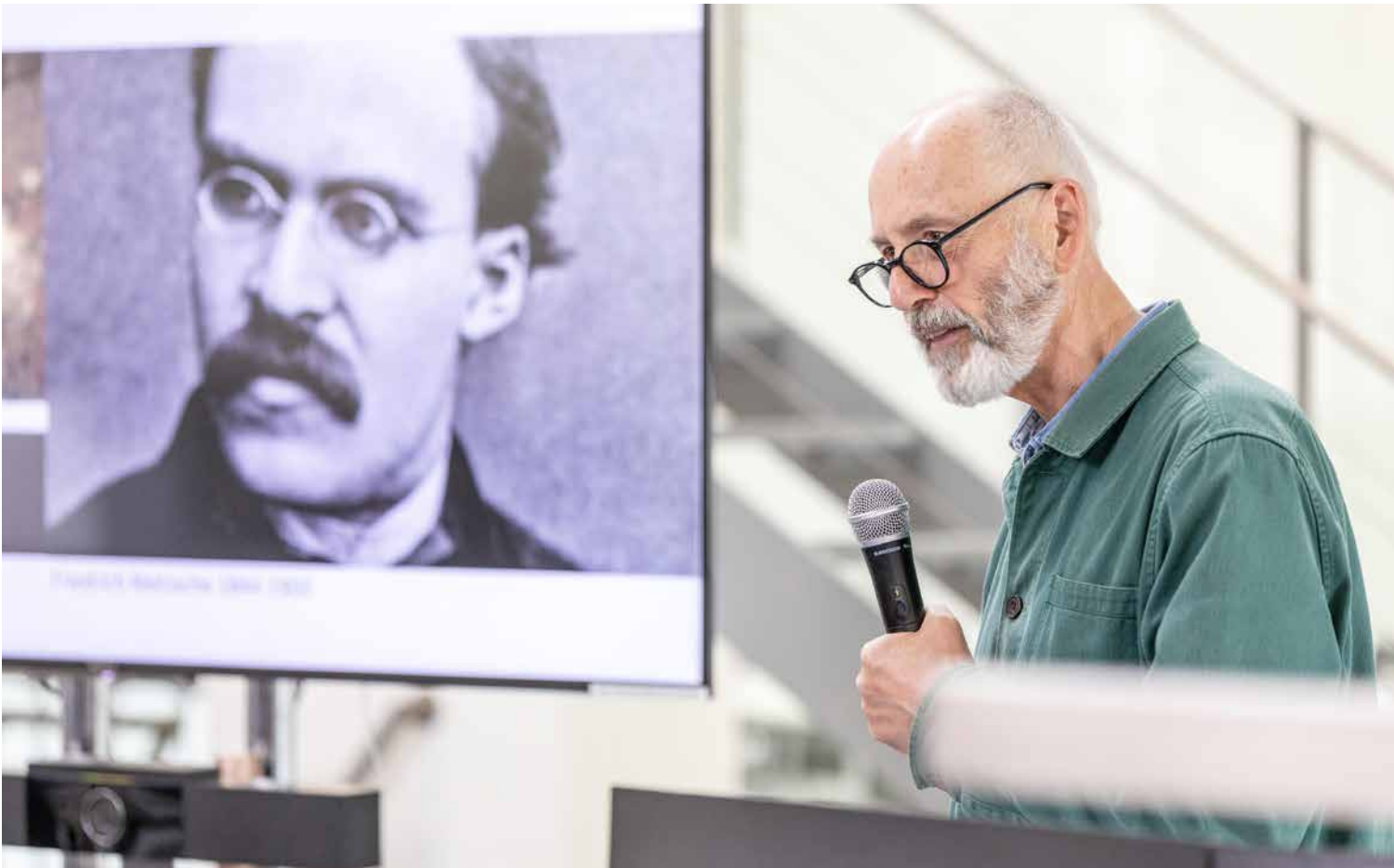
Als universitair hoofddocent geeft Voorthuis al jaren memorabele colleges aan de TU Eindhoven over de relatie tussen ruimtelijke praktijk en ontwerp. Daarnaast is hij verbonden aan de academies van bouwkunst in Groningen, Tilburg en Rotterdam, en initiatiefnemer van

The Philosophical Table: a club for thinking about things. Hij studeerde af als kunsthistoricus aan Universiteit Leiden, waar hij zich specialiseerde in kunsttheorie en esthetiek. Ook schreef hij het boek *Het ontwerpgesprek, een filosofie van ontwerpen*. Voorthuis nam het publiek in zijn college mee op een zoektocht naar het juiste, naar hoe dat te bepalen. Onderweg klopte hij aan bij vele grote denkers, zoals Nietzsche, Kierkegaard, Aristoteles en Plato, maar ook bij schrijvers als Orwell en Beckett. Het was een tocht die leidde naar vele antwoorden, en daarmee nog meer vragen.

Doormodderen

Een van de inzichten die Voorthuis formuleerde was het principe van het doormodderen, een principe van veerkracht. Wij zijn allemaal maar mensen, mensen die proberen om het zo goed mogelijk te doen. In de zoektocht naar het juiste bestaan geen universeel pasklare antwoorden: de beste oplossingen zijn vaak situationeel

Jacob Voorthuis, foto Lucas van der Wee

‘Schoonheid zit in alles, maar begrip, het werkelijk begrijpen van iets, is een onontbeerlijk onderdeel van de ervaring van schoonheid.’

Jacob Voorthuis in gesprek met Paul van Hontem

maatwerk. Want mensen zijn onbepaalde wezens. Wezens die kunnen blijven leren, kunnen blijven groeien. We weten niet eens waar we toe in staat zijn, omdat we niet de toekomst in kunnen kijken. ‘Dat is het wonderlijke van de mens’, zei Voorthuis, ‘het niet weten waar we werkelijk toe in staat zijn. Daarom is het belangrijk dat we onszelf grondig blijven ondervragen, en niet te snel op één antwoord afgaan.’

Houtbouw

Het college van Voorthuis was een frisse wind. Waar in voorgaande vier delen het belang van bouwen met hout veelvuldig benadrukt werd, liet Voorthuis een totaal ander geluid horen door vragen te stellen en te problematiseren. Dat deed hij door te wijzen op de donkere kant van houtbouw, met name in de aanvoer van het hout – waar inmiddels zoveel criminaliteit mee gemoeid is dat de gewelddadige globale drugshandel daar schril bij afsteekt. Ook stipte hij kort het thema overbevolking aan, dat een onoverkomelijk probleem vormt waar geen goed antwoord op is – al zijn er in het verleden wel pogingen gedaan een oplossing hiervoor te vinden. Het is een ruimtelijk probleem, vertelde Voorthuis, dat we onder ogen moeten zien en zeker niet op kunnen lossen met biobased bouwen.

Schoonheid

Na afloop van zijn inspirerende, maar ook ontwrichtende college werd Voorthuis geïnterviewd door ACN-directeur Dave Willems en waren er verschillende vragen uit het publiek. Zo bleek er, tot algemene hilariteit, iemand in het publiek te zitten die werkt binnen de houtbouw en openlijk worstelde met de voor hem nieuwe informatie die Voorthuis naar voren had gebracht – de onderbelichte negatieve kanten van houtbouw. Er waren ook meer filosofische vragen, bijvoorbeeld over hoe om te gaan met dreigend nihilisme en pessimisme. ‘Schoonheid zit in alles’, antwoordde Voorthuis, ‘maar begrip, het werkelijk begrijpen van iets, is een onontbeerlijk onderdeel van de ervaring van schoonheid.’

DAG VAN DE ARCHITECTUUR

Welkom in de stad

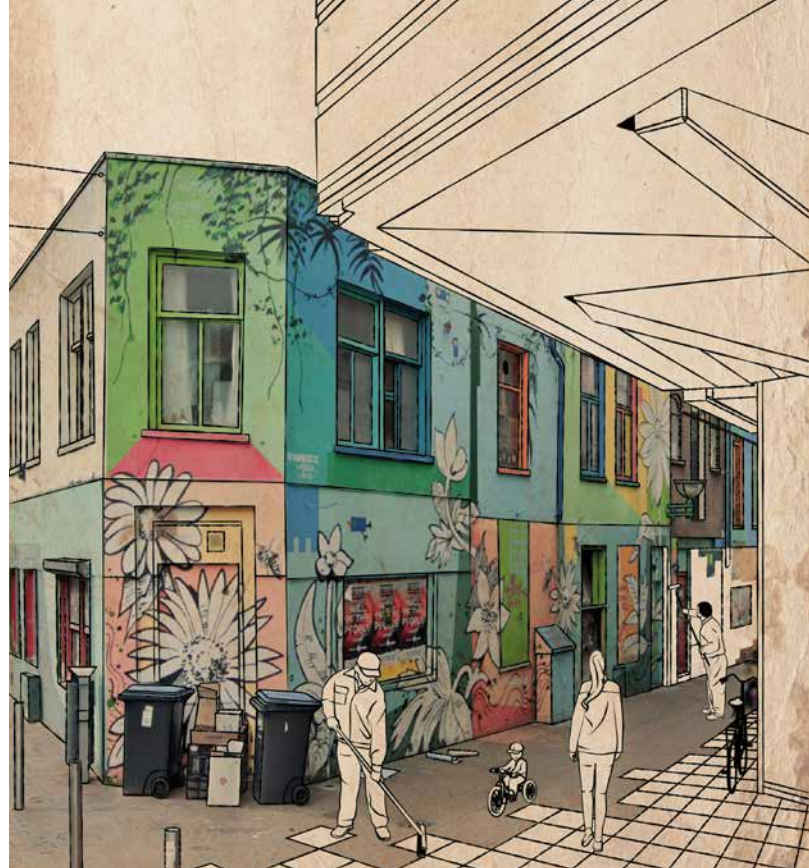
17 juni

In 2023 sloten we op de Dag van de Architectuur aan bij het landelijke jaarthema. Dat werd vastgesteld binnen het samenwerkingsverband Stichting Coördinatie Lokale Architectuurinitiatieven (CoLa), een landelijk overleg onder leiding van Indira van 't Klooster, waar naast ACN ook DvdA Den Haag, CBK Zeeland, Ark Fryslan, CAST, FASadE, platform GRAS, DvdA Arnhem, SCHUNCK, Architectuurcentrum Eindhoven en Architectuur Lokaal aan deelnemen. ACN onderschrijft het belang van een onderlinge samenwerking tussen architectuurcentra, omdat we elkaar zo versterken en als collectief onze impact vergroten.

Op de Dag van de Architectuur organiseerden we onder de titel *Welkom in de stad* drie bijzondere presentaties op drie verschillende locaties, van bewoners die een minderheid in de stad vertegenwoordigen. We vroegen hen vanuit het thema 'Toegang | Toegankelijkheid' om te reflecteren op hun wensen voor een inclusieve stad. Stedenbouwkundige Jeroen van Dijk vertelde bij Stadsschouwburg Nijmegen hoe hij als slechtziende architect de stad ervaart en hoe dat verschilt met toen hij nog kon zien. Daarnaast deed hij uit de doeken wat voor hem essentieel is om een gebouw te betreden en hoe akoestiek zijn ervaring van een gebouw beïnvloedt.

Daarna vervolgde het publiek gezamenlijk zijn weg – degene die hulpbehoevend was met speciaal vervoer – naar de Radboud Universiteit waar een Nijmegenaar, voor wie stilte belangrijk is, vertelde hoe we ruimtes toegankelijker kunnen maken voor mensen met autisme. Ze vertelde over stille plekken waar ze zich thuis voelt, locaties die in een stad vol geluiden vaak moeilijk te vinden zijn.

Tot slot ontving hiphopplatform The Mansion ons op hun uitvalsbasis aan de Industrieweg in Nijmegen om hun kijk te delen op wat een ruimte veilig en toegankelijk maakt. Daar werken ze niet alleen aan artistieke ontwikkeling, maar ook aan het bouwen van een gemeenschap waar

Illustratie | Smooove Business

Videoverslag Beeldfanaat

jongeren kunnen op een laagdrempelige manier kunnen samenkomen. In een bevolgen presentatie zetten jongeren hun artistieke talenten in om hun verhaal over te dragen op het publiek.

Beeldfanaat, onze lokale mediapartner tijdens de Dag van de Architectuur, maakte een videoverslag van dit bijzondere programma.

ACN CAFÉ

Tijdens ACN café staan projecten met een sociaal-maatschappelijke invalshoek centraal, (nieuwbouw)projecten die kwaliteit toevoegen aan een buurt of wijk, maar vaak nog onbekend zijn bij de buurtbewoners zelf. De formule is eenvoudig: we nodigen architecten, stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten en opdrachtgevers uit om hun projecten toe te lichten in een ontspannen, laagdrempelige setting en sluiten af met een borrel.

De vrijwilligers van ACN café flyeren huis-aan-huis om bij buurtbewoners belangstelling op te wekken voor het betreffende project in hun wijk. De cafés organiseren we op locatie, in alle uithoeken van de stad, en worden druk bezocht door bewoners die we anders niet snel tegenkomen.

In het eerste ACN café van 2023 maakten omwonenden kennis met wooncomplex Aaron in de Nijmeegse nieuwbouwwijk Hof van Holland, waar vitale 60-plussers, ouderen met een zorg- en ondersteuningsvraag en jongvolwassenen met een verstandelijke beperking wonen in één gebouw. Een bijzondere plek, waar het concept Vitaal Wonen van Talis en ZZG Zorggroep tot leven is gebracht en waar voorzieningen, zorg en een praatje met een medebewoner binnen handbereik zijn. Architect Ab Hans presenteerde het ontwerp, Dita List (Plegt-Vos Bouwgroep) lichtte de bijzondere en duurzame bouwwijze toe en bewoner Theo Brederode vertelde over het participatietraject bij planvorming. Zoals gebruikelijk werd afgesloten met een rondleiding en borrel, voor deze keer 47 deelnemers.

Twee maanden later besteedden de vrijwilligers van ACN café aandacht aan het project Havenkade in Nijmegen-West, een groot project waarbinnen woningcorporatie Talis en Portaal in totaal 164 sociale huurwoningen realiseerden. Vanaf de boot van Schipperscentrum Nijmegen vertelden projectmanager Michel Pott (Talis) en architecten Joeri van Ommeren (VOA) en Rob Reintjes (Jury!) alle ins en outs over het proces en het ontwerp, om de deelnemers vervolgens rond te leiden door het gebied. Bijzonder was een grote vertegenwoordiging van de bewoners van Havenkade, die na afloop aangaven veel te hebben geleerd over hun nieuwe woonplek. Dit programma trok 55 deelnemers.

ACN café Havenkade

Ab Hans geeft rondleiding door wooncomplex Aaron

In september stond de renovatie van de Stevenskerk in het middelpunt van ACN café, een kerk die vandaag de dag een belangrijke culturele functie vervult voor de stad. Bij de renovatie is veel aandacht besteed aan duurzaamheid, toegankelijkheid en het meervoudig gebruik van de kerk, iets wat steeds belangrijker wordt door een sterk teruglopende publieke belangstelling voor religieuze erediensten. Sprekers waren restauratiearchitect Andrea Dolfma (Van Hoogevest), bouwkundige Dré van Dinther (directeur van Dinther Bouwbedrijf) en bestuurslid van de Stevenskerk Henk Postema. Afsluitend werden de 25 deelnemers rondgeleid door de gerestaureerde kerk.

In 2023 bestond het programmateam van ACN café uit: Loes van Boeschoten, Brigitte Dirksen, Rick Hakkens, Olof Middelbeek, Anita Reitsema, Tom Smits, Irma van den Heuvel, Moniek Hendriks en Margriet van Dijk.

ACN VERKENT

Te voet of per fiets beleef je de eigen leefomgeving op zijn best. Vanuit deze gedachte organiseert ACN maandelijks stadswandelingen en (fiets)excursies en worden bewoners op een toegankelijke manier betrokken bij de architectuur en ruimtelijke ontwikkeling van Nijmegen. Iedere laatste zondag van de maand maken we een uiteenlopend publiek bekend met de verhalen achter de gebouwen, straten, pleinen en parken van de stad en brengen we hen een verrassende en actuele kijk op hun leefomgeving.

Hittesafari door de Benedenstad

Zondagrondleidingen

Dat gebeurt onder de deskundige begeleiding van architectuurhistoricus Michiel Kruidenier, stedenbouwkundige Kees Teeken, architecten Frank Willems en Paul van Hontem, en sinds 2023 stedenbouwkundige Kees Zoon en projectleider Michel Pott. Ze vertelden de deelnemers over de verhalen achter de Benedenstad, de wijk Bottendaal, de Indische buurt, de campus van de Radboud Universiteit, nieuwbouwwijk Hof van Holland, het nieuwe culturele

hart NYMA-kwartier, de toekomstige ontwikkelingen in het Stationskwartier en het oeuvre van de Nijmeegse architect Oscar Leeuw.

Gastrondleiders

Naast de maandelijkse stadswandelingen zochten we in een viertal specials aansluiting bij ons jaarthema *New Dawn*. Stadslandbouw-expert Han Derckx nam ons mee naar de Kop van Malden om per fiets kennis te maken met

Rondleiding NYMA-kwartier, foto Merel Ritsma

Michiel Kruidenier vertelt over het NYMA-kwartier, foto Merel Ritsma

'Naast de maandelijkse stadswandelingen zochten we in een viertal specials aansluiting bij ons jaarthema *New Dawn*.'

vooruitstrevende concepten voor stadslandbouw. De rondleiding belichtte de drijvende krachten achter deze lokale initiatieven en de achterliggende principes, waar Nijmegen ook in de rest van Nederland om wordt geprezen.

In september gingen we op hitesafari door de binnenstad van Nijmegen en lieten we met warmtebeeldcamera's zien hoe hitte zich nestelt in de versteende stad op een warme zomerdag. Onderweg vertelde Frank van der Hoeven (TU Delft) over de relatie tussen hitte en de inrichting van de openbare ruimte. Samen met Operatie Steenbreek leidde hij de deelnemers rond langs hitte-eilanden en groene oases, en langs verschillende bewonersinitiatieven om de binnenstad te verkoelen.

In november gingen we onder leiding van botanicus Barbara Gravendeel (Naturalis) en stadsecoloog Joep van Belkom (gemeente Nijmegen) op plantensafari, naar aanleiding van onze publicatie *Plantengids voor dichtbebouwd Nijmegen*. Met de vers gedrukte plantengids op zak namen zij de deelnemers mee naar verschillende biotopen in het stadscentrum. Gravendeel vertelde hoe planten zich door de jaren heen hebben aangepast aan de harde condities van de stad en over het succes van exoten in de steeds heter wordende binnenstad. Van Belkom vertelde waar en hoe gemeente Nijmegen zijn ambities om te vergroenen in de praktijk brengt.

Ook in 2024 betrekken we aanvullend op ons rondleidingenprogramma gidsen met een verrassende blik op de stad. Zo brengen we nieuwe perspectieven in en sluiten we met ons rondleidingenprogramma aan op ons jaarthema.

Rondleidingen op aanvraag

In 2023 organiseerden we ook weer rondleidingen op aanvraag. Zo leidden we architectenbureau De Witte Oss rond door het Waalfront en NYMA-kwartier, bezochten we met stedenbouwkundigen van gemeente Amsterdam het Nijmeegse Rivierenpark en verzorgden we een rondleiding voor het Nieuwe Instituut over de campus van de Radboud Universiteit, in het kader van de expositie Archizond.

Sinds 2023 coördineert architect Frank Willems namens ACN het maandelijkse rondleidingenprogramma en de rondleidingen op aanvraag.

HOOG // DIEP

De kwaliteit van de gebouwde omgeving gaat iedereen aan. Daarom betreft ACN een breed publiek bij de inrichting van onze leefomgeving met een veelzijdig, actueel en vooral inhoudelijk programma. Een programma dat we al bijna vijf jaar versterkten met stadsredactie Hoog // Diep. Als onafhankelijk platform werpt Hoog // Diep een positief-kritische blik op de stadsontwikkeling van Nijmegen. Niet om bovenop de actualiteit te duiken, maar om stedelijke ontwikkelingen – daar waar mensen en stenen elkaar raken – in een breder maatschappelijk kader te plaatsen.

Fotocolumn Kiek, foto Anne Hopman

In 2023 boog stadsredactie Hoog // Diep zich over een breed scala aan ruimtelijke thema's die in Nijmegen, de regio en het land speelden. Redacteur Mieke Dings interviewde wijkagent Michel Kok in de serie *Nijmegen door de ogen van...* over de relatie tussen veiligheid en de inrichting van de openbare ruimte. Ook verdiepte Dings zich in stadslandbouw in Nijmegen en omstreken met het artikel *Boer zoekt bodem. Duurzame landbouw in regio Nijmegen*,

en onderzocht ze in *Circulaire koplopers en een traag peloton* hoe de Nijmeegse bouw er op circulair vlak voor staat. Redacteur Jozien Wijkhuijs brak met het artikel *Ook Nijmeegse gezinnen moeten in hoogbouw gaan wonen* een lans voor gezinnen in de stad, een doelgroep waarvoor niet vanzelfsprekend aantrekkelijke appartementen worden ontworpen. Daarnaast schreef ze de CO2-bewuste zomerspecial *Vakantie in eigen stad: tips van een echte*

Fotocolumn Kiek, foto Anne Hopman

aanloop naar Valentijnsdag, fotografeerde geboorteborden om de groei van de stad uit te beelden, maakte een beeldcolumn over alledaagse objecten op ongewone plekken, legde de mooiste door bewoners geclaimde perkjes vast op beeld, maakte een fotoserie over het contrast tussen licht en donker en portretteerde kerstboomverkopers in de openbare ruimte.

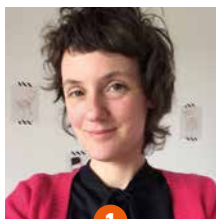
Fotocolumn Kiek, foto Anne Hopman

Nijmegenaar en onderzocht ze in *Heeft de deelscooter toegevoegde waarde?* de plek van de gehekkelde deelscooter in de stad. Onze Hoog // Diep-eindredacteur Andy Leenen sprak in *Nijmegen door de ogen van... strandjutter Lotte de Schouwer* over de verhalen die afgedankte of kwijtgeraakte voorwerpen langs de Waal aan ons vertellen.

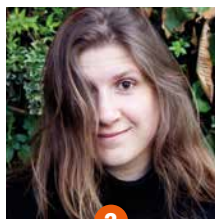
Redacteur en fotograaf Anne Hopman maakte treffende foto's bij alle artikelen en maakte zes nieuwe fotocolumns voor de serie *Kiek*. Ze ging hartenjagen in de binnenstad in

De Hoog // Diep redactie bestaat uit een sterk team gespecialiseerd in onderzoeksjournalistiek:

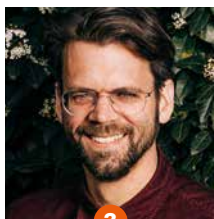
- 1 **Mieke Dings** is auteur en architectuurhistorica. Ze schrijft boeken en artikelen voor diverse bladen.
- 2 **Jozien Wijkhuijs** is journalist, tekstschrijver en radiomaker. Ze werkt onder andere voor De Nieuwe Oost | Wintertuin, Radboud Magazine, Dag & Nacht media en Oneworld.
- 3 **Willem Claassen** is freelance auteur (proza en non-fictie). Hij schrijft columns voor De Gelderlander en begeleidt schrijvers in het talentontwikkeltraject van Wintertuin | De Nieuwe Oost.
- 4 **Anne Hopman** is fotograaf en vormgever. Ze verkent steden met een frisse blik en oog voor detail.
- 5 **Andy Leenen** is eindredacteur en communicatiemedewerker bij ACN.
- 6 **Camiel Hendriks** is projectcoördinator en programmamaker bij ACN.

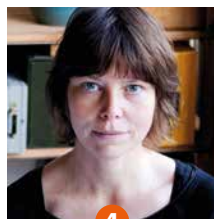
1

2

3

4

5

6

Bezoek aan Sluishuis van Bjarke Ingels tijdens excursie Amsterdam

BOUWKAMER NIJMEGEN

In 2016 richtte ACN de Bouwkamer Nijmegen op. In de Bouwkamer worden actuele ontwikkelingen in de bouwwereld besproken met professionals, van architecten, stedenbouwers, ontwikkelaars, makelaars, beleidsmakers, aannemers tot adviseurs. Ze ontmoeten elkaar voor kennisuitwisseling tijdens uiteenlopende programma's, zoals een excursie, debat of symposium, met als doel om hun betrokkenheid bij de ontwikkeling van Nijmegen te vergroten.

Melden bij de uitvoerder: Canisiuscollege Nijmegen

Een open dialoog tussen de Bouwkamer en wisselende leden van gemeente Nijmegen draagt bovendien bij aan voorbeeldstellend opdrachtgeverschap, meer maatschappelijk relevante projectresultaten en een stevige regionale beroepspraktijk. De Bouwkamer organiseert gemiddeld acht ledenbijeenkomsten per jaar, telt meer dan 80 leden en is daarmee hét netwerk voor bouwend Nijmegen. Het actuele programma van de Bouwkamer wordt samengesteld door zijn ambassadeurs. In januari werd het jaar afgetrapt met de jaarlijkse nieuwjaarsbijeenkomst. Wethouder Noël Vergunst (gemeente Nijmegen) proostte met de Bouwkamerleden op het nieuwe jaar en verschillende sprekers van gemeente Nijmegen namen de leden mee in de Nijmeegse plannen, ambities en uitdagingen voor 2023.

Een maand later stond in *Melden bij de uitvoerder* een bezoek aan nieuwbouwproject LOYD in nieuwbouwwijk Hof van Holland op het programma – met projectontwikkelaar Peter Smaal (gemeente Nijmegen) en technisch ontwikkelaar Roy Gaebler en projectmanager Patrick

HAUT, Team V architectuur

‘Een open dialoog tussen de Bouwkamer en wisselende leden van gemeente Nijmegen draagt bovendien bij aan voorbeeldstellend opdrachtgeverschap, meer maatschappelijk relevante projectresultaten en een stevige regionale beroepspraktijk.’

van Lokven (Van de Klok). In maart werd het voormalige Canisiuscollege in Nijmegen bezocht, een programma waarin Braaksma & Roos Architecten ontwikkelaar Klaas Kroot (Kroot & Partners Vastgoed) en beleidsadviseur cultuurhistorie Hettie Peterse (gemeente Nijmegen) toelichting gaven op het ontwerp, de ontwikkeling en de cultuurhistorie van dit Rijksmonument – dat wordt getransformeerd tot een wooncomplex met 120 appartementen.

In april was het in *Melden bij de uitvoerder* tijd voor een bezoek aan het project Hart van de Waalsprong, een nieuw centrum voor Nijmegen-Noord in de wijk Hof van Holland – met presentaties van stedenbouwkundigen Kees Zoon (gemeente Nijmegen) en Jeroen de Willigen (De Zwarte Hond) en rondleidingen door de betrokken architecten. Toonaangevende nieuwbouwprojecten in Amsterdam stonden op het programma tijdens de dagexcursie in mei. De Bouwkamerleden bezochten HAUT, Het Sluishuis, Juf Nienke en stadseiland Cruquius en kregen bij ieder project toelichting en een rondleiding.

Een bijzondere natuurwandeling stond in juni op het programma, onder leiding van ecologen Ido Borkent (Bosland Adviesbureau) en Joep van Belkom (gemeente Nijmegen). De rondleiding vond plaats op de plek waar Nijmegen-Noord, de Gelderse Poort en Doornik Natuurakkers elkaar raken en stond in het teken van het stikstofadvies *Niet alles kan overal*. Besproken werd waar natuurherstel noodzakelijk is en waar nog ontwikkelkansen liggen. In oktober organiseerde de Bouwkamer een bezoek aan het nieuwbouwproject NDW21 in de Nijmeegse wijk Winkelsteeg, een tijdelijk woningbouwproject van vijfhonderd woningen in een van de grootste binnenstedelijke ontwikkellocaties Nederland. In november sloot de Bouwkamer het jaar af met het debat *Woondeal or No Deal*, over het beter benutten van de bestaande woningvoorraad als kans voor binnenstedelijk verdichten – met wethouder Grete Visser en strategisch beleidsadviseur wonen Bas Böhm (gemeente Nijmegen).

OVER ACN

ACN betreft een breed publiek bij de ruimtelijke ontwikkeling van Nijmegen. Dat doen we door actuele thema's en (inter)nationale trends op het gebied van architectuur en stedelijke ontwikkeling te agenderen en te verbinden aan de Nijmeegse context. Onze programma's en projecten organiseren we zelfstandig en in coproductie met culturele en maatschappelijke partners.

In 2024 staat 'Stad vol verlangen' centraal in onze themaspecial, het jaarthema dat ook deels doorwerkt in Stadszaken, ACN filmcollege, ACN café, ACN verkent, Dag van de Architectuur, Hoog // Diep, Architectuurprijs Nijmegen en Bouwkamer Nijmegen.

Platformfunctie

ACN is een onafhankelijk Nijmeegs platform voor architectuur en de stad, waar experts reflecteren op actuele thema's binnen de architectuur, bouw, bestuur en creatieve sector, waar we het gesprek aangaan met inwoners en waar we reflecteren op de koers van stedelijke ontwikkelingen. We kiezen bij ACN bewust voor thema's van regionale of landelijke betekenis, stedelijke dilemma's die ons allemaal aangaan en impact hebben op het leven in de stad. Door kennis van buiten te verbinden aan lokale regionale expertise verrijken we het lokale debat. We zoeken voor onze programma's en projecten expliciet naar samenwerkingspartners in de regio Arnhem-Nijmegen. In 2024 zijn onze beoogde partners: Arthouse LUX, Radboud Reflects, Besiendershuis, Go Short, Wintertuin | De Nieuwe Oost, Groene Metropoolregio, gemeente Nijmegen, NYMA Makersplaats, CASA-Arnhem en de landelijke architectuurplatforms voor de Dag van de Architectuur.

Doelgroepen en formats

De activiteiten van ACN richten zich op een divers publiek: van de geïnteresseerde leek tot het vakpubliek. We stemmen programmaformat, doelstelling en doelgroep op elkaar af en stimuleren ontmoeting en interactie tussen verschillende doelgroepen. Dat doen we aan de hand van verrassende programmaformats, maar ook door steeds de juiste programmapartner en zijn achterban te matchen met onze doelstelling.

In 2024 kent ons jaarprogramma de volgende herkenbare formats:

- **Themaspecial:** multidisciplinaire programma's en projecten rondom de grote stedelijke thema's van nu;
- **Stadszaken:** programma's over actuele ruimtelijke ontwikkelingen in gemeente Nijmegen;
- **ACN filmcollege:** colleges en filmavonden op het snijvlak van architectuur, kunst en cultuur met architecten, kunst- en cultuurkenners en academici;
- **ACN café:** informele vrijdagmiddagbijeenkomst op locatie voor wijkbewoners, met een presentatie van nieuwe projecten in de wijk;
- **ACN verkent:** excursies, rondleidingen en fietstochten onder leiding van lokale experts en gastrondleiders (zonder achtergrond in ontwerp);
- **Hoog // Diep:** artikelen, interviews en columns over ruimtelijke ontwikkelingen in en om de stad, door experts met een scherpe blik op de leefomgeving.

Bestuur en organisatie

Het bestuur van de Stichting Architectuurcentrum Nijmegen houdt actief toezicht op de organisatie, adviseert het projectbureau en is verantwoordelijk voor het beleid van ACN. Bestuursleden werken onbezoldigd en het bestuur hanteert een rooster van aftreden. In overleg met gemeente Nijmegen is afgesproken om vanaf 2023 medewerkers van de gemeente geen bestuursrol toe te kennen binnen het bestuur van Stichting Architectuurcentrum Nijmegen. Om de lokale inbedding van ACN te blijven borgen denken gemeenteambtenaren voortaan mee in de rol van adviseur. Adviseurs denken mee met het bestuur, maar hebben verder geen stemrecht.

Het bestuur werd in 2023 gevormd door:

Kurt Gouwy (1970) – voorzitter, portefeuille Strategie en Governance & Inclusiviteit / directeur en architect bij AIR Architectuur en Research;

Rens Rikken (1976) – penningmeester, portefeuille Personeel / adjunct-directeur bij Van Wijnen Projectontwikkeling;

Koen Fleuren (1976) – secretaris, portefeuille Huisvesting / hoofd Huisvestings- en Vastgoedmanagement Radboud Universiteit;

Coralie van der Burg (1973) – portefeuilles Bouwkamer en Stakeholders / Project- en Procesmanager bij Stout Groep;

Nanet Hendriks (1993) – portefeuilles Communicatie en Vernieuwing / planontwikkelaar bij Giesbers Ontwikkelen en Bouwen.

Het projectbureau bestond in 2023 uit:

Dave Willems – directeur ACN, bouwkundige en filosoof;

Camiel Hendriks – programmamaker en filosoof;

Andy Leenen – communicatie, freelance communicatie-adviseur en tekstschrijver;

Erik de Gans – administratie, zelfstandig ondernemer op gebied van toerisme, recreatie en cultuurhistorie;

Kiki Kolman – freelance programmamaker en moderator.

Frank Willems – rondleidingen en excursies, architect.

Het bestuur van ACN werd in 2023 geadviseerd door:

Wander Hendriks – stedenbouwkundige bij gemeente Nijmegen.

In 2022 bedroeg het aantal vaste krachten 1.2 FTE (freelance met jaarlijkse overeenkomst) en werd ACN voor de uitvoering van het programma ondersteund door zes vrijwilligers.

ACN denktank

Kennis en deskundigheid vormen de basis voor een actueel en inhoudelijk verdiepend programma. Daarom betreft ACN professionals met verschillende achtergronden actief bij het bedenken en samenstellen van de programmering. De ACN denktank komt zes keer per jaar bij elkaar in sessies van anderhalf uur. Dit gebeurt in de periode maart tot juli, met een afsluitende sessie in september.

De denktank bestond in 2023 uit:

Thea van den Heuvel – architectuurfotograaf en Bouwkamerambassadeur;

Koen Geraedts – architect, context specialist en eigenaar Atelier Herbestemming;

Mieke Dings – architectuur- en stadshistorica bij Bureau Dinges;

Lisa Baltussen – stedenbouwkundige bij gemeente Nijmegen.

Bas de Vries – architect en medeoprichter NYMA Makersplaats;

Luuk Cornelissen – stedenbouwkundige bij Royal HaskoningDHV;

Totstandkoming jaarprogramma

Het jaarprogramma van ACN komt tot stand na meerdere overlegondes, waarin de leden van de denktank op basis van hun expertise en consultatie van de eigen achterban thema's inbrengen. Deze input wordt door het projectbureau zorgvuldig gewogen en samengebracht in een unaniem gedragen jaarthema.

Het concept jaarprogramma bespreken we in een aanvullende sessie met externe experts binnen en buiten ons netwerk. In 2023 waren dat: Noël Vergunst – wethouder Stedelijke Ontwikkeling, Ruimtelijke Ordening, Grondbeleid, Cultuur; Selby van Holthe – promovendus filosofie en freelance adviseur; Harm Tilman – schrijver, docent en moderator; Tim Zwanikken – strategisch adviseur, schrijver en commissielid waterveiligheid; Vincent Reukers – projectontwikkelaar.

Jaarprogramma 2024

In 2024 onderzoekt ACN met het jaarprogramma 'Stad vol verlangen' hoe we de (CO2-neutrale) vlam van de stad weer hoog op kunnen laten laaien, te midden van crisissen en weinig aantrekkelijke zaken als stikstofregels en CO2-waarden. Vanuit die gedachte gaan we samen met ontwerpers, bewoners, bouwers, kunstenaars, beleidsmakers en onze culturele partners verleiden tot een stad die gebouwd is op een fundament van dichtbij, klein, minder en samen. Centraal daarin staat het begrip schoonheid, dat binnen de architectuur naar de achtergrond is verdwenen. Met het jaarprogramma wil ACN:

- De transformatie van de stad benaderen vanuit verlangen en schoonheid om nieuwe energie in te brengen in complexe opgaves;
- Bewoners en beleidsmakers activeren om hun wensen voor stedelijke transitie expliciet te maken en te koppelen aan specifieke locaties;
- Kwalitatief hoogwaardige en toekomstbestendige publieke ruimte hoog op de Nijmeegse agenda zetten;
- Ontwerpers, beleidsmakers, bouwers, politici en inwoners uit de regio samenbrengen om visies en ervaringen met elkaar delen.

Communicatie

Nieuwsbrief, website en social media blijven ook in 2024 de basis voor communicatie over programma's en de resultaten daaruit, zoals verslagen, podcasts, filmopnames en aankondigingen van evenementen. We hebben een trouwe schare fans en volgers en die bereiken we goed. Om buiten onze eigen bubbel ook nieuwe doelgroepen

aan te spreken, hebben we meerdere strategieën. We gebruiken sociale media voor een breed en themagericht bereik van de professionele doelgroep (LinkedIn), een breed publiek (Facebook) en een groeiende nieuwe gemeenschap van vormgevers, illustratoren, fotografen en algemene volgers (Instagram). Voor programma's op locatie, zoals ACN café, flyereren we in de wijk, wat veelal resulteert in een hoge opkomst van omwonenden.

Reflectie

Vergeleken met voorgaande (corona)jaren was 2023 een goed jaar qua publieksopkomst. Daarom maken we gericht videoregistraties van onze lezingen: meer tijdloze presentaties nemen we nog op, maar bij lokale, actuele debatten doen we dat niet vanzelfsprekend. Door hierin scherpe keuzes te maken zetten we videocontent vooral in voor het verstevigen van de online vindbaarheid, naamsbekendheid en merkidentiteit van ACN. Iets waar we in 2023 ook op andere vlakken aan gewerkt hebben, bijvoorbeeld het verbeteren van herkenbaarheid van onze verschillende programmalijnen met onderscheidende accentkleuren.

De achterban van programmapartners aanspreken speelt een belangrijke (strategische) rol in het verbreden van ons publieksbereik. In 2023 bereikten we een breed publiek via de kanalen van Arthouse LUX, Radboud Reflects, gemeente Nijmegen, De Bastei, GoShort, de opleiding Planologie van de Radboud Universiteit en de landelijke architectuurplatforms voor de Dag van de Architectuur. Het blijft daarbij de uitdaging om nieuw publiek aan te spreken en te binden en het vertrouwde publiek mee te blijven nemen. Daarom zetten we in 2024 in op het verder profileren van onze identiteit door aan de merknaam ACN een duidelijke pay-off te koppelen die een goede associatie geeft bij wat we doen en waar we voor staan. In de basis bedienen we met onze programma's onze kerndoelgroep en waar de inhoud om een bredere doelgroep vraagt, werken we slim samen met lokale partners. Zo ondersteunen we elkaar en vinden we het wiel niet onnodig opnieuw uit.

Nieuwe vormen van communicatie en programma

Via onze website en nieuwsbrief bereiken we onze meest actieve doelgroep, maar willen we relevant blijven dan moeten we nog gericht gaan communiceren via andere en nieuwe kanalen. Dat doen we door per programma-onderdeel te kijken welke doelgroep, format en communicatievorm op elkaar aansluiten. Maar ook door communicatie nog meer als integraal onderdeel te zien van het maken van programma's zelf, zodat inhoud,

vorm en presentatie een nog logischer geheel vormen. We blijven werken aan manieren voor het verbreden van het publieksbereik met video's, podcasts of lokale experimenten om studenten, starters, jong vakpubliek en nieuwe Nijmegenaren te bereiken.

Bij het zoeken naar manieren om nieuw publiek te bereiken, horen ook keuzes ten aanzien van verouderd beleid. In 2023 verspreidden we nog op verschillende locaties gedrukt foldermateriaal: Bouwkunde (HAN), Planologie (Radboud Universiteit) en op onze nieuwe drukbezochte locatie bij NYMA Makersplaats. Daarnaast verstuurden we voor elk evenement uit het hoofdprogramma per post een flyer naar onze relaties, een doelgroep die we inmiddels ook grotendeels bereiken via onze nieuwsbrief. Sinds 2024 drukken we alleen nog flyers voor specifieke doeleinden, zoals het vergroten van onze naamsbekendheid tijdens de drukbezochte evenementen *NYMA Makersmarkt* en *Expeditie NYMA*, waar ook ACN onderdeel van zal zijn. Het vrijgekomen budget gaan we inzetten voor gerichte online promotiecampagnes, met als bonus dat minder papier ook een goede stap is in het kader van duurzaamheid.

Meer focus op jonger publiek

In 2024 wil ACN stappen gaan zetten wat betreft verjonging en verbreding. Dat doen we nu al door actief samen te werken met organisaties met een jonge achterban, zoals we in 2023 deden met Go Short, Radboud Reflects en hiphopplatform The Mansion. Daarnaast maken we budget vrij om hen gericht via social mediacampagnes te bereiken in een visueel aantrekkelijke stijl, met bijzondere aandacht voor Instagram. Zo zetten we actief in op het vergroten, verbreden en verjongen van onze doelgroep. Ook proberen we jongeren te bereiken door via lokale platforms, zoals de website IntoNijmegen en de agenda van de centrale website van ons nieuwe onderkomen nymanijmegen.nl.

Naast promotie speelt ook communicatie na afloop van evenementen een belangrijke rol bij het aantrekken van een jonger publiek, bijvoorbeeld door audio-opnames van onze programma's tot podcast te verwerken of video-registraties en promotievideo's online te delen. Door actief te blijven zoeken naar frisse manieren om de inhoud van ACN naar buiten te brengen, blijven we continu werken aan verbreding en verjonging.

Publieksbereik

Het publieksbereik op LinkedIn en Facebook blijft gestaag organisch groeien. Het aantal volgers op Instagram steeg het afgelopen jaar met maar liefst 17%, waarmee de stijgende lijn van de afgelopen jaren goed wordt

doorgezet. LinkedIn blijft koploper in bereik van alle social mediakanalen die we gebruiken. De grootste groep volgers is tussen de 35 en 44 jaar oud, maar de segmenten 25-34 jaar en 45-54 jaar volgen op de voet. Het aandeel mannen is net iets groter dan het aandeel vrouwen en ongeveer veertig procent van de volgers komt uit Nijmegen.

In 2023 zagen we net als het jaar ervoor een relatief grote groei van het aantal volgers op Instagram, maar qua bereik springt vooral LinkedIn er tussenuit: een post op dit platform bereikt in verhouding tot Facebook en Instagram vijf keer meer publiek (gemiddeld 800 tot 1000 accounts per post). Op social media trekken posts over programma's en projecten van ACN met een sociale insteek de meeste aandacht en laagdrempelige prijsvragen en acties blijven onze achterban aanspreken. In 2023 zijn we gericht in gaan zetten op het vergroten van het aantal nieuwsbrief-abonnees door inschrijffijsten mee te nemen naar onze programma's. Binnenkort brengen we een set ansichtkaarten uit van de illustraties gemaakt in het kader van ons jaarprogramma, met een QR-code verwijzend naar onze nieuwsbrief. Deze kaarten nemen we mee naar onze activiteiten en leggen we neer op publieke plekken, zoals Arthouse LUX, VVV Rijk van Nijmegen en het cultuurcafé van de Radboud Universiteit.

Stadsredactie Hoog // Diep biedt volop kansen om via artikelen, interviews, podcasts, fotoreportages of columns een breed publiek te interesseren. De artikelen worden goed gelezen door een uiteenlopende doelgroep en staan op de radar van de lokale media zoals De Gelderlander, IntoNijmegen en verschillende wijkbladen in Nijmegen. Waar het kan delen we onze artikelen ook met nationale media, te denken aan ArchiNed, De architect, Architectenweb en landelijke nieuwsbladen. In 2024 maken we budget vrij om onze website te verbeteren, waaronder ook de online leesbaarheid van de artikelen op het platform van Hoog // Diep.

Programma en artikelen kunnen elkaar versterken door ze thematisch aan elkaar te koppelen. Dat deden we in 2023 bijvoorbeeld met de programma's rondom stadslandbouw en het artikel *Boer zoekt bodem* en het programma *High Rise Nijmegen* en het artikel *Ook Nijmeegse gezinnen moeten in hoogbouw gaan wonen*. Die lijn zetten we in 2024 door. Daarnaast vraagt meer online content ook om meer beheer en het blijven genereren van aandacht. Daarom hebben we onlangs de aanstelling van onze communicatiemedewerker uitgebreid van 0,1 naar 0,2 fte.

Toelichting financiën ACN

ACN kent een breed financieel draagvlak. Gemeente Nijmegen steunt ons met een vaste bijdrage en ook in 2023 werden we ondersteund door onze vier hoofdsponsors: Poelmann van den Broek Advocaten, Giesbers Ontwikkelen en Bouwen, VanWonen en Hans Janssen Garantiemakelaars. In 2023 verwelkomden we daarnaast Cuppen +zn, MWPO, Royal HaskoningDHV, Van Kessel Groep en Van Wanrooij Bouw & Ontwikkeling als nieuwe sponsors. Daarmee hebben we een terugloop in sponsorinkomsten in boekjaar 2022 omgezet in groei. Het aantal Bouwkamerleden bleef in 2023 stabiel. ACN heeft een vaste inkomstenbron uit recettes voor onze bijeenkomsten en rondleidingen. De eenjarige bijdrage van het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie blijft de belangrijkste drager van ons jaarprogramma, naast een eenjarige Cultuursubsidie van gemeente Nijmegen.

In 2023 hebben we onze vaste lasten iets gereduceerd ten gunste van onze productiviteit, hoofdzakelijk toe te schrijven aan een verlaging van onze maandelijkse huurlasten met 32% door onze verhuizing naar NYMA Makersplaats in mei 2023. Het percentage vaste beheerslasten – huisvesting, kantoorkosten, (financiële) administratie en promotie – bedraagt momenteel zo'n 22% van de totale kosten, waardoor 78% van de kosten komt ten goede aan het ontwikkelen van de inhoud, voorbereiding, productie en uitvoering van het programma. In 2024 zullen de vaste beheerslasten naar verwachting nog iets lager uitvallen, doordat de huurlasten over het hele jaar genomen laag zullen zijn en we niet te maken hebben met eenmalige verhuiskosten.

ACN heeft 2023 afgesloten met een positief bedrijfsresultaat van 1,3%. In 2023 trok ACN vijf nieuwe sponsors aan, waardoor de inkomsten uit sponsoring 22% hoger uitkwam dan begroot. Inkomsten uit recettes trokken in 2023 weer aan en waren conform begroting. Voor 2024 zet het bestuur van ACN zich onverminderd in voor het aantrekken van nieuwe sponsors. Momenteel zoekt ACN naar een nieuwe hoofdsponsor, na het aflopen van een van de sponsorcontracten.

Risicoanalyse

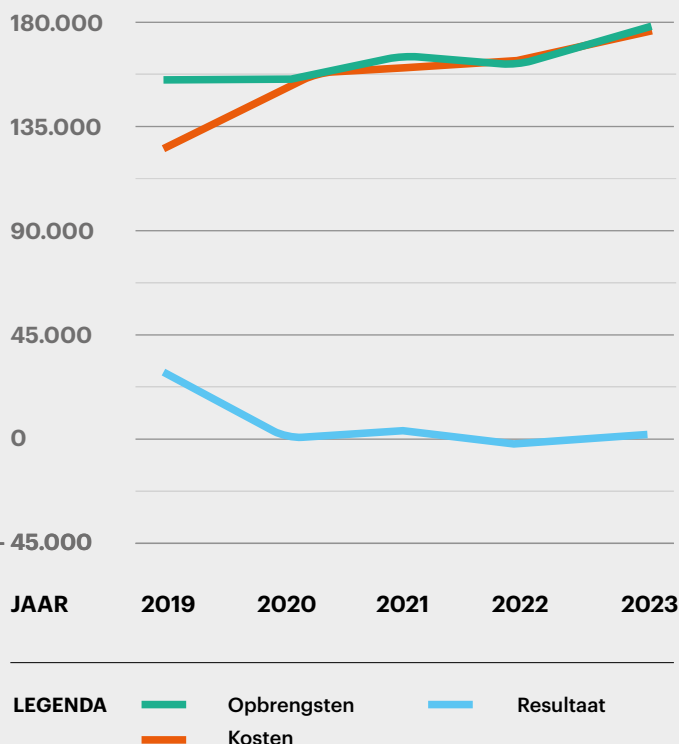
Om voorbereid te zijn op tegenvallende inkomsten of onverwachte uitgaven, bouwt ACN een financiële reserve op van verantwoorde omvang. Het positieve bedrijfsresultaat over 2023 zetten we in om onze reserve aan te vullen naar €22.000. ACN heeft verschillende financiële scenario's doorgerekend om het voortbestaan van de stichting te waarborgen bij tegenvallende inkomsten. Het bestuur van ACN ziet momenteel €25.000 als een verantwoord streefbedrag voor een financiële reserve voor calamiteiten.

2023

Onze programmaspecial *New Dawn* is geheel volgens plan uitgevoerd, met uitzondering van de rondleidingen Walkable Nijmegen en Steenfabriek Ooij. Voor eerstgenoemde kwam een rondleiding door de Kop van Malden over stadslandbouw in de plaats. Laatstgenoemde

Winst en verlies ACN 2019-2023

Bedrag in €

rondleiding kon niet doorgaan door vertraging in de bouw. Het budget daarvoor kwam ten goede van *Expeditie Luisteren naar de Waal*. Stadsredactie Hoog // Diep miste de eerste helft van 2023 een redacteur, waardoor er iets minder artikelen zijn verschenen dan gebruikelijk. Na de zomer verwelkomden we een nieuw redactielid, waardoor onze stadsredactie in 2024 weer op volle kracht kan draaien. Het overgebleven budget van Hoog // Diep werd besteed aan de publicatie *Plantengids voor dichtbebouwd Nijmegen* en de podcast *Luisteren naar de Waal*. Het resterende programmabudget van de Bouwkamer wordt meegenomen naar de programmering in 2024.

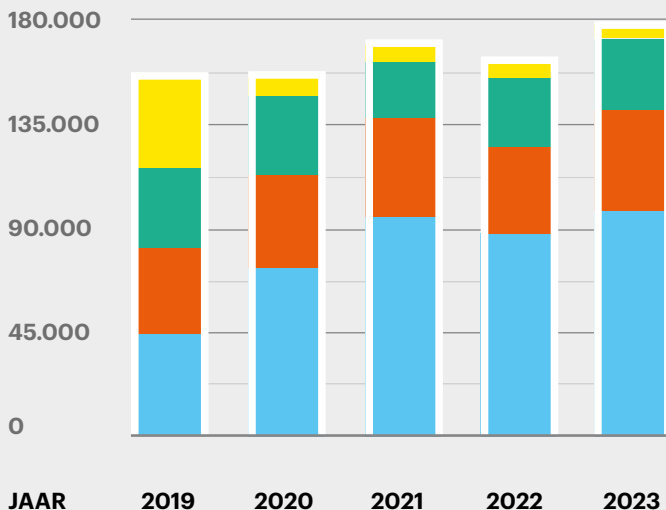
Bezoekersaantallen in 2023 namen weer toe en de inkomsten uit recettes waren zoals begroot. We zijn blij dat het publiek de weg naar de zaal weer goed weet te vinden. Om een nog breder publiek te trekken denken we erover na om in 2024 andere ticketprijzen te introduceren. Een van de mogelijkheden is om toegangsprijzen te hanteren

naar gelang draagkracht. De deelnemer kiest dan zelf uit een aantal opties (krap bij kas, goed bij kas, ruim bij kas). We benaderen een ticket dan veel meer als een donatie aan het programma. Een andere mogelijkheid is om maatschappelijk georiënteerde programma's gratis toegankelijk te maken en voor cultureel georiënteerde programma's een gangbaar cultureel tarief te hanteren.

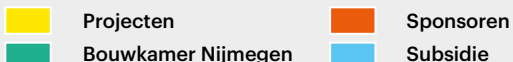
In 2023 bedroeg het aantal vaste krachten (projectteam) 1,2 FTE (freelancers met jaarovereenkomst). In 2024 hebben we in onze begroting een groei voorzien van 0,3 FTE voor het maken van een kwaliteitsslag in ons programma: 0,2 fte voor programma en 0,1 voor communicatie. Deze groei komt ten goede aan het verder verbeteren van de inhoudelijke voorbereiding en promotie van onze programma's en projecten, en draagt bij aan een stabiel projectbureau met meer continuïteit.

Opbrengsten ACN 2019-2023

Bedrag in €

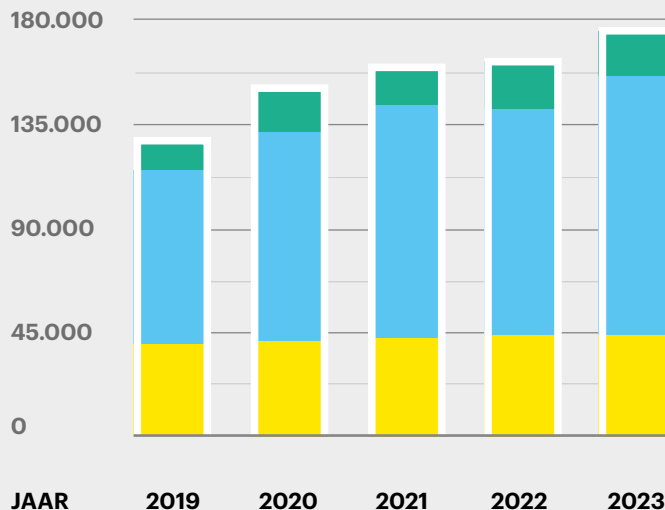

LEGENDA

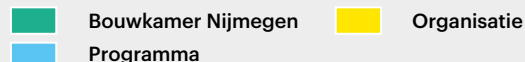

Kosten ACN 2019-2023

Bedrag in €

LEGENDA

Bezoekersaantallen

Januari

New Dawn	82
High-Rise Nijmegen (zaalprogramma)	
ACN verkent	21
Benedenstad (rondleiding)	
Bouwkamer	48
Nieuwjaarsbijeenkomst	

Februari

ACN college	77 / 105+
Daan Bruggink (zaalprogramma & video)	
ACN verkent	22
Bottendaal (rondleiding)	
Hoog // Diep	200+
Nijmegen door de ogen van... wijkagent Michiel Kok (interview)	
Bouwkamer	45
Loyd (projectbezoek)	
Hoog // Diep	35+
Hartenjagen (fotocolumn)	

Maart

New Dawn	22 / 190+
Energiezuinig wonen (zaalprogramma & video)	
ACN verkent	14
Radboud Universiteit	
Hoog // Diep	475+
Boer zoekt bodem. Duurzame landbouw in regio Nijmegen (artikel)	
Bouwkamer	45
Canisius College (projectbezoek)	
ACN Café	47
Wooncomplex Aaron (zaalprogramma met rondleiding)	
Hoog // Diep	95+
Kiek ... Nieuw leven (fotocolumn)	

April

ACN college	44 / 60+
Ingrid van der Heijden (zaalprogramma & video)	
New Dawn	52 / 155+
Biobased City (zaalprogramma & video)	
ACN verkent	8
Stadslandbouw Kop van Malden (fietstocht)	

Bouwkamer	40
Hart van de Waalsprong (projectbezoek)	
ACN verkent	20
Hof van Holland (rondleiding)	
Hoog // Diep	175+
Kiek: Misplaatste voorwerpen (fotocolumn)	

Mei

New Dawn	63
Feeding the city from within (zaalprogramma)	
ACN verkent	38
Vasim & Nyma (2x rondleiding)	
Hoog // Diep	210+
Ook Nijmeegse gezinnen moeten in Hoogbouw gaan wonen (artikel)	
Bouwkamer	48
Excursie Amsterdam (projectbezoek)	
Hoog // Diep	95+
Kiek: Geclaimde perkjes (fotocolumn)	

Juni

ACN college	28 / 145+
Hakim el Amrani (zaalprogramma & video)	
Dag van de Architectuur	25
Welkom in de stad	
ACN verkent	23
Indische Buurt (rondleiding)	
Bouwkamer	44
Niet alles kan overal (zaalprogramma met rondleiding)	
ACN Café	55
Havenkade Nijmegen (zaalprogramma met rondleiding)	

Augustus

New Dawn	18
Expeditie Luisteren naar de Waal	
Hoog // Diep	215+
Vakantie in eigen stad: tips van een echte Nijmegenaar (artikel)	

September

New Dawn	56 / 100+
Architectuur van afval en 25 jaar ACN (zaalprogramma & video)	

Publicaties

ACN college	27 / 95+	New Dawn	1.000
Odette Ex (Ex Interiors)		Plantengids voor dichtbebouwd Nijmegen	
(zaalprogramma & video)		New Dawn	140+
ACN verkent	17	Podcast: Luisteren naar de Waal	
Hittesafari Binnenstad Nijmegen (rondleiding)			
ACN café	25		
Stevenskerk Nijmegen			
(zaalprogramma met rondleiding)			
Oktober			
New Dawn	43		
Lucht voor de stadssingel (zaalprogramma)			
ACN verkent	22		
Stationskwartier (rondleiding)			
Bouwkamer	40		
NDW21 (projectbezoek)			
Hoog // Diep	195+		
Ciculaire koplopers en een traag peloton			
(artikel)			
November			
ACN college	50 / 360+		
Jacob Voorthuis			
(zaalprogramma & video)			
ACN verkent	20		
Plantensafari: de compacte stad			
Hoog // Diep	90+		
Heeft de deelscooter toegevoegde waarde?			
(artikel)			
Bouwkamer	50		
Woondeal or No Deal (zaalprogramma)			
ACN verkent	20		
Oscar Leeuw (rondleiding)			
Hoog // Diep	95+		
Kiek: Licht in het donker (fotocolumn)			
December			
New Dawn	59 / 35+		
New Dawn: Green City			
(zaalprogramma & video)			
Hoog // Diep	45+		
Oog voor het bestaande (interview)			
Hoog // Diep	65+		
Kamperen tussen kerstbomen (fotocolumn)			

Colofon

Teksten, redactie en eindredactie

Architectuurcentrum Nijmegen

Grafisch ontwerp

RaphaEla

Druk

Janssen Repro

Beeldverantwoording

ACN, tenzij anders vermeld

Subsidieverstrekkers

Gemeente Nijmegen

Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

Hoofdsponsors

Poelmann van den Broek advocaten

Giesbers Wijchen, Van Wonen

Hans Janssen Garantiemakelaars

Sponsors

BPD | Croonen Architecten | Croes Bouwtechnisch
Ingenieursbureau b.v. | De Variabele | Hendriks Bouw
en Ontwikkeling | Hubbers interieurmakers | JVZ
Raadgevend Ingenieursburo b.v. | Van de Klok BV |
Steenhandel Gelsing | opZoom architecten b.v. |
Peutz BV | Rabobank Rijk van Nijmegen | Trebbe
Wonen | Van de Water Bouw en Onderhoud |
Van Wijnen Projectontwikkeling | MWPO | Cuppens
+zn | KondorWessels Projecten | Van Wanrooij Bouw
& Ontwikkeling | Royal Haskoning DHV | Van Kessel
Groep | van Hontem architecten

‘Ondanks dat we voor een uitdagende ruimtelijke transitie staan, mag de stip op de horizon wel degelijk aantrekkelijk zijn. En juist met ruimtelijk ontwerp kunnen we verleiden tot een nieuwe duurzame schoonheid die ons doet verlangen naar de stad van morgen.’

